

‘Mitthelburgensis Portus’, archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de binnenstad van Middelburg’

Walcherse Archeologische Dienst

Colofon

'Mitthelburgensis Portus', archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de binnenstad van Middelburg.

Walcherse Archeologische Rapporten 13
WAD-Projectcode MIDD-08-009

Auteur
B.H.F.M. Meijlink & B. Silkens

Afbeeldingen
WAD tenzij anders vermeld

Autorisatie—B.H.F.M. Meijlink

Uitgegeven door
Walcherse Archeologische Dienst
Postbus 70
4330 AB Middelburg
Tel: 0118-67 88 03
Fax: 0118-62 80 94
e-mail: b.meijlink@middelburg.nl

ISBN: 978-90-78877-10-3

Middelburg, december 2008

Omslag
De abdij van Middelburg op de stadsplattegrond van Goliath (1657). Bron: Zeeuws Archief

© Walcherse Archeologische Dienst, december 2008

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De WAD aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoud

Administratieve gegevens	4
1 Inleiding	5
1.1 Aanleiding van het onderzoek	
1.2 Ligging van het onderzoeksgebied	
1.3 Doel van het onderzoek	
1.4 Werkwijze	
2 Geologie en bodem	9
3 Historisch kader	11
4 Historische kaarten	18
4.1 Voor 1550	
4.2 Jacob van Deventer -- 1550	
4.3 Pieter Bast -- 1594	
4.4 Blaeu -- 1640 & De Wit -- 1670	
4.5 Cornelis Goliat -- 1657	
4.6 Hattinga -- 1750 & Abraham Zehender -- 1739	
4.6 A.J. Van Prooijen -- 1830	
4.7 Altorffer -- 1898	
4.8 Bonnebladen -- 1930	
5 Straatnamen	26
6 Verstoringen	28
6.1 Tweede Wereldoorlog	
6.2 Heropbouw, sanering en nieuwbouw	
6.3 Zogenaamde schatgraverij	
7 Archeologie	32
7.1 Onderzoeksgeschiedenis	
7.2 Bekende archeologische waarden	
8 Verwachtingsmodel en -kaart	37
9 Archeologisch beleid en beleidsadvieskaart	43
10 Conclusie en aanbevelingen	53
Literatuur	55
Bijlagen	

Administratieve gegevens

Soort onderzoek:	Verwachtingskaart /beleidsadvieskaart
Provincie:	Zeeland
Gemeente:	Middelburg
Plaats:	Middelburg
Toponiem:	historische kern
Coördinaten plangebied:	(bij benadering) zw 31.560/390.970; nw 31.120/391.570; no 32.000/392.280; zo 32.750/391.515
Oppervlakte plangebied:	ca. 1.300.000 m ² (13 hectare)
Kadastrale gegevens: Kaartblad:	niet van toepassing 48B
CIS-code. Archis II:	29821
Opdrachtgever:	Gemeente Middelburg Postbus 6000 4330 LA Middelburg
Bevoegd gezag:	Gemeente Middelburg Namens deze: B.H.F.M. Meijlink Walcherse Archeologische Dienst (WAD) Hofplein 16 4330 AB Middelburg e-mail: b.meijlink@middelburg.nl
Beheer en plaats van documentatie:	niet van toepassing
Beheer en plaats van vondsten :	niet van toepassing
Complextype :	nederzetting - stadskern
Autorisatie:	Drs. B.H.F.M. Meijlink Senior archeoloog WAD
ISBN-nummer	978-90-78877-10-3

1. Inleiding

BELANGRIJK BERICHT!!! Het in hoofdstuk 9 beschreven beleid werd in 2016 geactualiseerd. Voor de laatste richtlijnen verwijzen wij u naar de website van de Walcherse Archeologische Dienst (www.archeologiewalcheren.nl) of de website van de gemeente Middelburg.

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

In 2006 werd bij de vaststelling van de nota Archeologische monumentenzorg Walcheren een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor Walcheren opgesteld. Deze is gebaseerd op de Archeologische Monumentenkaart (AMK), de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) en enkele historische kaarten, in combinatie met bekende archeologische vindplaatsen. Deze kaart is echter voor de stedelijke kernen te algemeen. De kernen staan op de AMK aangeduid als AMK-terreinen van (zeer) hoge waarde. Hierbij wordt echter geen rekening gehouden met de meer gedetailleerde invulling van de verschillende gebieden in de stad en met eventuele latere verstoringen.

Daarom is door de Walcherse Archeologische Dienst besloten om voor deze kernen een meer gedetailleerde en genuanceerde archeologische verwachtingskaart op te stellen om, indien nodig, op basis daarvan het beleid bij te sturen. Dit loopt parallel met ambities van de provincie Zeeland, die dan ook de vervaardiging van deze kaart subsidieert.

De studie is uitgevoerd in 2008 door drs. B. Meijlink en drs. B. Silkens (beiden van de Walcherse Archeologische Dienst (WAD)). Speciale dank gaat uit naar Peter Sijnke, verbonden aan het Zeeuws Archief.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Onderhavig rapport en verwachtingskaart hebben als onderwerp de oude stadskernen van Middelburg. Hiermee wordt het gebied bedoeld dat binnen de vestinggrachten van

de vesting uit de 16e eeuw (Poelendaele Vest, Langeviele Vest, Seisvest, Noord Vest en Veerse Vest) en het Kanaal door Walcheren is gelegen met nog een kleine strook ten zuiden van het kanaal, binnen de oorspronkelijke vestingwerken. Het gebied heeft een oppervlakte van ca. 1.300.000 m². (fig. 1).

1.3 Doel van het onderzoek

Het bureauonderzoek is uitgevoerd binnen het kader van het Walchers archeologiebeleid, zoals dat in het begin van 2006 is vastgesteld in de Nota Archeologische monumentenzorg Walcheren. Uitgangspunt van het archeologiebeleid is het streven in het kader van de archeologische monumentenzorg naar een optimaal behoud en beheer van het archeologisch erfgoed. De doelstelling van het Walchers beleid is daarom in eerste plaats het veiligstellen van archeologisch waardevolle vindplaatsen (behoud in situ). De historische kern van Middelburg is op de Walcherse verwachtings- en beleidsadvieskaart aangeduid als AMK-terrein en historische kern. Binnen AMK-terreinen en historische kernen geldt volgens het Walchers archeologiebeleid een vrijstelling voor archeologisch onderzoek voor bodemingrepen die kleiner zijn dan 30 m² en die niet dieper gaan dan 40 cm onder maaiveld/straatniveau.

Dit onderzoek heeft tot doel een verwachtingsmodel op te stellen voor de aanwezigheid en de mate van conservering van archeologische resten in het onderzoeksgebied. Onderhavige verwachtingskaart vormt een detaillering van de Walcherse verwachtings- en beleidsadvieskaart die in 2006 is vastgesteld.

De resultaten van dit onderzoek en het verwachtingsmodel liggen aan de basis van de besluitvorming omtrent eventuele vervolgstappen binnen het archeologische onderzoeksproces, die voorafgaand aan of gelijktijdig met de voorgenomen bodemingrepen moeten worden genomen.

De volgende onderzoeksvragen zijn opgesteld voor het plangebied:

Wat is naar verwachting de omvang, ligging, aard, datering en fasering van de archeologische waarden in de historische kern van Middelburg op basis van historische kaarten?

In welke mate zijn deze waarden verstoord door recente graafwerkzaamheden, waaronder kelders, (paal)funderingen en infrastructurele werkzaamheden?

In welke mate zijn deze waarden verstoord door overblijfselen uit de Tweede Wereldoorlog, waaronder bunkers, schuilkelders en bominslagen?

Welke zones zijn in het verleden al archeologisch onderzocht of vrijgegeven voor archeologisch onderzoek?

Kunnen bepaalde zones met specifieke archeologische verwachting worden afgebakend?

In welke mate draagt straatnamen- en archiefonderzoek bij aan de afbakening van de verwachtingszones?

Welke verwachtingszones vallen binnen welke onderzoeksthema's van de Walcherse onderzoeksagenda en komen verwachtingszones voor, waarbinnen de archeologische waarden op basis van de Walcherse onderzoeksagenda geen of weinig aandacht genieten? Zo ja, welke zones zijn dit?

Voor dit onderzoek is geen afzonderlijk Programma van Eisen geschreven. Het onderzoek is uitgevoerd conform de "Handleiding Programma's van Eisen

Zeeland" en de richtlijnen voor het vervaardigen van verwachtings- en beleidsadvieskaarten, zoals deze zijn uitgereikt door de provincie bij de verstrekking van de subsidie.

1.4 Werkwijze

Teneinde tot een gedegen verwachtingsmodel en een advies voor vervolgstappen te komen is het bureauonderzoek overeenkomstig de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) 3.1 als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 1 wordt de aanleiding voor en het doel van het onderzoek, de afbakening van het plan- en onderzoeksgebied (KNA 3.1 LS01 en LS02). Ook wordt in deze paragraaf kort ingegaan op het beleidskader waarbinnen het archeologisch onderzoek valt en de geraadpleegde bronnen. Vervolgens worden in hoofdstuk 2 de aardwetenschappelijke waarden belicht (KNA 3.1 LS04). In hoofdstuk 3 wordt het historisch kader bondig weergegeven en in hoofdstuk 4 wordt op basis van historische kaarten per periode een specifieke verwachting voor de aanwezige archeologische waarden opgesteld. Hoofdstuk 5 schetst de resultaten van een beperkt straatnamenonderzoek en in hoofdstuk 6 worden mogelijke verstoringen uit het verleden in kaart gebracht. In hoofdstuk 7 en bijlagen zijn de bekende archeologische waarden uit archeologisch en niet-archeologisch onderzoek opgenomen (KNA 3.1 LS03 en LS04), waarna in hoofdstuk 8 een gespecificeerde archeologisch verwachtingsmodel wordt opgesteld, dat wordt vertaald in een archeologische verwachtingskaart (KNA 3.1 LS05). In hoofdstuk 9 worden op de eerste plaats de wettelijke kaders en het heersende beleid geschetst, waarna op basis van de verwachtingkaart een beleidsadvieskaart is opgesteld.

Ten behoeve van het opstellen van de archeologische verwachtingskaart van de historische kern van Middelburg zijn de volgende bronnen geraadpleegd:

Adressen (al dan niet digitaal)

- ARCHIS (AMK, IKAW, onderzoeken en

waarnemingen)

- Flexiweb gemeente Middelburg (topografie, kadastragegevens en luchtfoto's)
- Zeeuws Archief (ZA) (historische kaarten, foto's, bouwtekeningen, kadastrale minuut)
- Zeeuwse Bibliotheek (fotobank)
- Zeeuws Archeologisch Archief (ZAA) (aanvullende archeologische gegevens)

Historische kaarten

- Stadsplattegrond van Jacob van Deventer (1550)
- Stadsplattegrond van Braun en Hogenbergh (1572)
- Stadsplattegrond van Pieter Bast (1594)
- Stadsplattegrond van Blaeu (circa 1630)
- Stadsplattegrond van De Wit (ca. 1670)
- Stadsplattegrond van Cornelis Goliat (1657)

- De kaart van Walcheren van Visscher en Roman (1678)
- Stadsplattegrond van Abraham Zehender (1739)
- Topografische Kaart van de gebroeders Hattinga (1750)
- Stadsplattegrond van A.J. Van Prooijen (1830)
- Stedenatlas van Kuijper (1868)
- Stadsplattegrond van J.C. & W. Altorffer (1898)
- Bonnebladen (1930)

Aardwetenschappelijke kaarten

- geomorfologische kaart van Nederland (1:50.000), blad 47 Cadzand en blad 48WEST Middelburg (Rijks Geologische Dienst)
- geologische kaart van Nederland, (1:50.000), blad Walcheren (Rijks Geologische Dienst)
- bodemkaart van Nederland (1:50.000), blad 47 Cadzand en blad 48WEST Middelburg (Rijks Geologische Dienst)
- bodemkaart van Bennema en Van de Meer (1:16.667)
- paleografische kaarten bij The Holocene Evolution of Zeeland

Voornaamste literatuur: zie literatuurlijst achteraan.

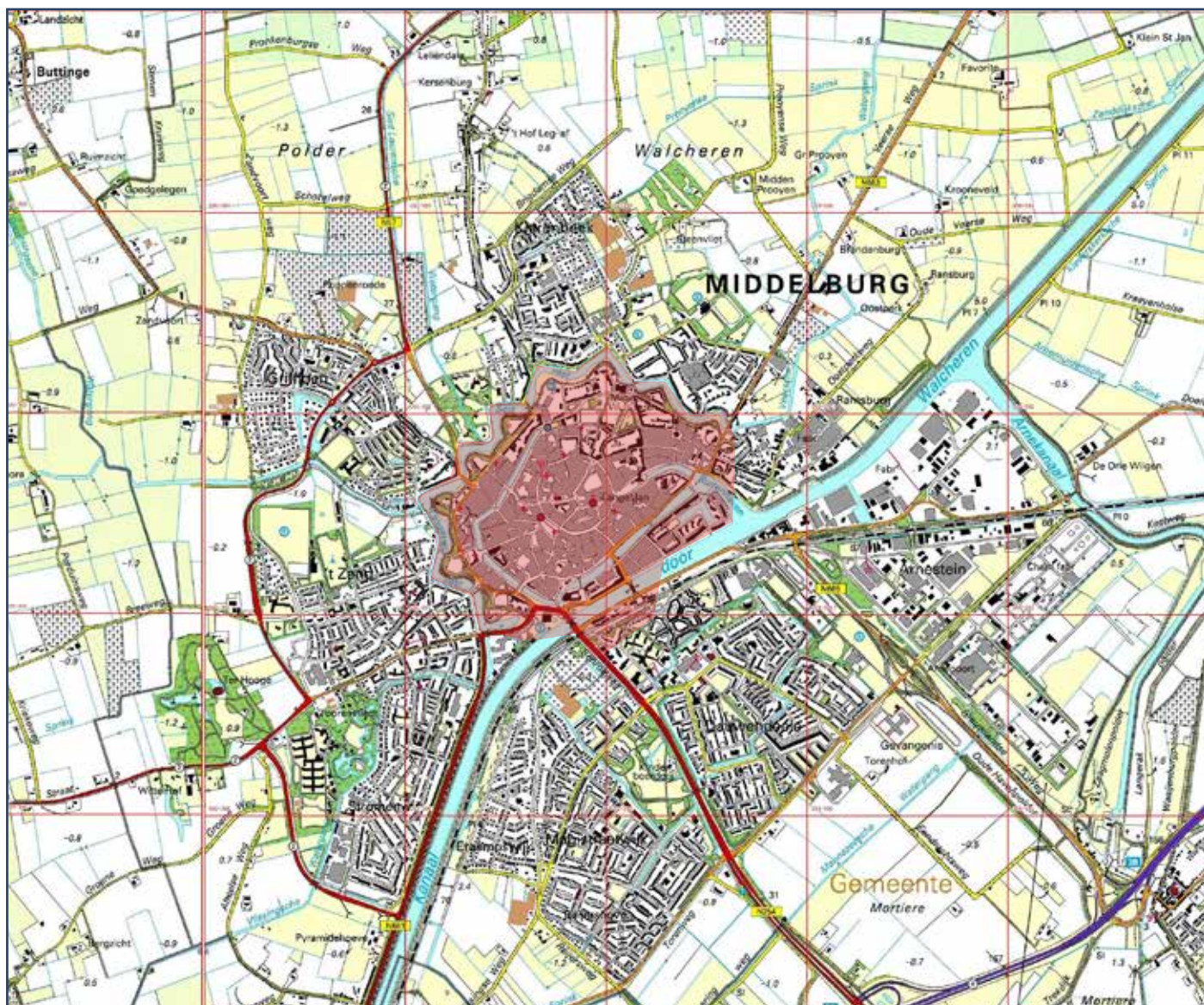

Fig. 1 Middelburg en omgeving op de topografische kaart. Het onderzoeksgebied staat rood weergegeven.

Fig.2 Overzichtskaart van Walcheren met Middelburg rood omkaderd.

2. Geologie en bodem

Tot voor kort hanteerde men in Nederland een geologisch model, opgesteld in de jaren '60 van de vorige eeuw. De laatste jaren is er, door toename van sedimentologische kennis een grote omwenteling gekomen in de benaming van lithostratigrafische begrippen die in dit model gebruikt werden. Benamingen als 'Afzettingen van Calais' en 'Afzettingen van Duinkerke' raakten in de loop der tijd gekoppeld met een specifieke periode, een koppeling die in het geheel niet strookt met de realiteit. In werkelijkheid bleken de statische afzettingen een zeer dynamisch gebeuren dat regionaal grote verschillen kent in datering. Er werd dan ook gekozen de oude benamingen terzijde te schuiven en nieuwe, meer neutrale begrippen te gaan hanteren. De afzettingen van Calais vallen nu onder het

Laagpakket van Wormer en de afzettingen van Duinkerke onder het Laagpakket van Walcheren (Weerts2006).

Op de geologische kaart van Nederland 1:50.000, Blad Walcheren (Rijks Geologische Dienst) betreft het onderzoeksgebied een niet gekarteerde zone. Extrapolatie van de data die het onderzoeksgebied omringen levert een reconstructie op waarbij met name de echte kern van de stad met het gebied van de ringwalburg en de westelijk aangrenzende zone met de Markt in zones liggen met code DO.2, diepreikende Afzettingen van Duinkerke II (tegenwoordig Laagpakket van Walcheren). Het betreft hier twee voormalige stroomgeulen die zich tot dieptes van circa 15-20 meter

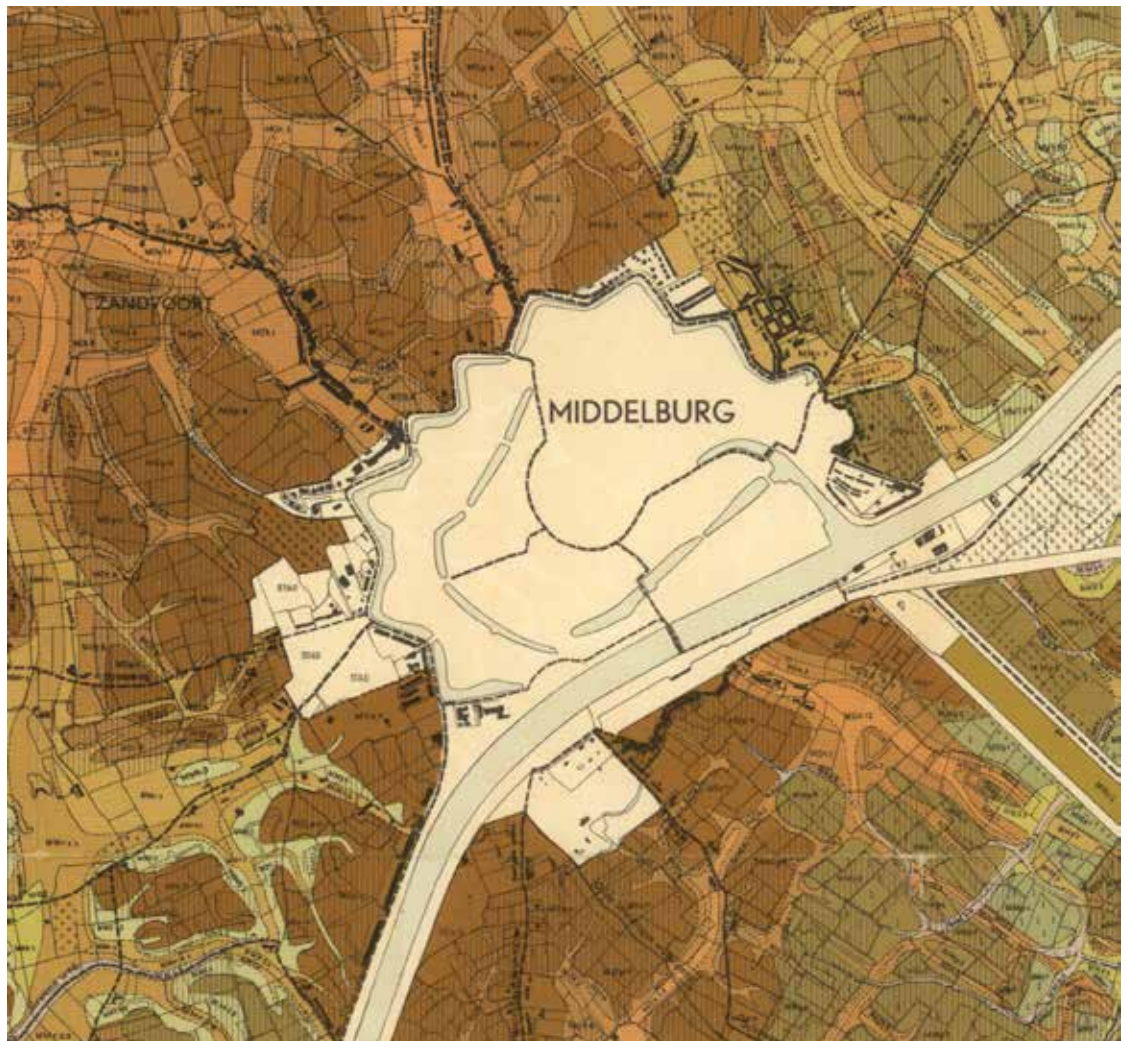

Fig.3 Middelburg en omgeving op de bodemkaart van Bennema en Van der Meer. De oude kern is niet gekarteerd.

beneden NAP in het landschap hebben ingesneden. Eén voormalige stroomgeul is noord-zuid georiënteerd en vormt de basis voor de Noordweg. De andere is noordwest-zuidoost georiënteerd en vormt de basis voor de Seisweg. De beide stroomgeulen lijken zich te hebben gekruist ter hoogte van de locatie van de ringwalburg.

De overige delen van de historische kern van Middelburg betreffen zones met code AO.2, Afzettingen van Duinkerke II op Hollandveen op Afzettingen van Calais (tegenwoordig Laagpakket van Wormer).

Tegen het einde van de Vroege Middeleeuwen zijn deze stroomgeulen geleidelijk verland met meer zandige afzettingen die in de loop der jaren minder fel zijn ingeklonken dan de omliggende komkleigronden. Hierdoor ging de oorspronkelijke geul zich als een lichte verhoging, een zgn. getij-inversierug of kreekrug, in het landschap aftekenen. Door hun hogere en bijgevolg drogere ligging vormden ze een aantrekkelijke woonlocatie en de meeste Walcherse dorpen en steden, waaronder Middelburg, zijn dan ook op dit soort getij-inversieruggen ontstaan.

Volgens de paleogeografische kaarten van @@@@@@@ ligt de top van de pleistocene afzettingen tussen – 4 en – 8 m onder maaiveld, maar zal grotendeels geërodeerd zijn door de stroomgeulen. Met name tijdens de transgressiefase in het Vroege Neolithicum, die leidde tot het Laagpakket van Wormer (afzettingen van Calais) bevonden zich ter hoogte van het onderzoeksgebied grote kreekgeulen.

Op de bodemkaart van Bennema en Van der Meer uit 1952, die in veel meer detail is gekarteerd dan de bodemkaart waarop de

IKAW is gebaseerd, zien we eveneens dat de kern van Middelburg met het gebied van de ringwalburg en het westelijk aangrenzende marktgebied precies op de kruising van twee oude kreekgronden (MOK1 en MOK3) en dat het noordoostelijk deel van de historische kern op jongere kreekgronden (MMr 2 en MMr3) ligt (fig. 3). Met name het westelijk deel van de historische kern ligt op lage oude poelgrond van lichte klei (MOp11).

Op de Bodemkaart van Nederland 1:50.000, blad 47 Cadzand en blad 48 WEST Middelburg (Rijks Geologische Dienst) is de bebouwde kern van Middelburg eveneens niet gekarteerd. Het grootste deel van het onderzoeksgebied, de oude kern van Middelburg zal volgens extrapolatie ingedeeld kunnen worden bij de associatie van de twee eenheden Mn22A en Mn82A (respectievelijk kalkrijke poldervaaggronden; zware zavel profielverloop 2 en kalkrijke poldervaaggronden; klei profielverloop 2). De grondwatertrap zal liggen rond VII, d.w.z. dat de gemiddeld hoogste grondwaterstand meer dan 80 cm onder maaiveld ligt en dat de gemiddeld laagste grondwaterstand op meer dan 160 cm onder maaiveld ligt.

Op de Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000, blad 48 (gedeeltelijk) Middelburg (Rijks Geologische Dienst), zou volgens dezelfde extrapolatie het grootste deel van de oude kern op getij-inversieruggen (3K33) gelegen zijn. Misschien dat in het noordoostelijk deel van de kern de ondergrond wordt beheerst door welvingen in plaatselijk gemoerde getijafzettingen, geëgaliseerd.

3. Historisch kader

Henderikx 2006; Polderman 2003; Sijnke 2001; Van Heeringen, Henderikx en Mars 1995

3.1 Steentijden

Tot op heden is er nog weinig bekend over Steentijd-bewoning op Walcheren. De voornaamste verklaring voor het ontbreken van vondsten uit deze periode is grote dieptes van de Pleistocene pakketten op Walcheren (tot circa 25 meter), waarop mogelijke steentijdbewoning kan worden gesitueerd. Enkel in het zuidelijke deel kan het Pleistocene niveau al op 4 of 5 meter worden aangetroffen en is de kans aanwezig voor het aantreffen van bewoningssporen uit de Steentijd (Fischer1997). Er moet hierbij wel rekening gehouden worden met de mogelijkheid dat getijdenwerking een deel van deze Pleistocene toppen heeft geërodeerd en bijgevolg eventuele resten uit de Steentijd heeft verspoeld.

3.2 Uitgestrekt veenmoeras in de Bronstijd

Uit de Bronstijd zijn evenmin vondsten bekend. Ook op de rest van Walcheren ontbreken vondsten uit deze periode. Vanaf ca. 4500 v. Chr. was in Walcheren door stijging van de zeespiegel een uitgestrekt veenmoeras aanwezig. De weinig aantrekkelijke woonomstandigheden die Walcheren hiermee in die periode te bieden had, is wellicht 1 van de oorzaken van het ontbreken van bewoning in de Bronstijd.

3.3 IJzertijd- en Romeinse bewoning op de hogere delen in het veen

Vanaf de *IJzertijd* begon het veen te ontwateren en werd bewoning opnieuw mogelijk. Deze moet vooral gezocht worden op hogere delen van het veen, in de buurt van ontwateringsgeultjes.

Er zijn in Middelburg echter nog geen resten uit de IJzertijd aangetroffen. Een verklaring zou een groot kreeksysteem, later de getij-inversierug waarop de stad gebouwd is,

kunnen zijn die het onderliggend veen en bijgevolg de mogelijk aanwezige IJzertijdresten heeft weggespoeld. Een tweede oorzaak is vermoedelijk de grote zelneringsindustrie (zoutwinning) die Middelburg in de Middeleeuwen gekend heeft. Hierbij zijn grote delen van het Hollandveen en de daarop aanwezige bewoningsresten door veenontginning (moeraning) verstoord (Weerts2006). Daar waar de top van het Hollandveen niet geërodeerd of verstoord is, kunnen nog wel bewoningssporen aangetroffen worden.

Opgravingen te Ellewoutsdijk hebben echter aangetoond dat bij intensieve moeraning niet a priori mag worden uitgegaan van een totale vernietiging van oudere bewoningssporen. De Middeleeuwer bleek hier immers geen voorliefde te hebben voor 'verstoorde' veenpakketten en ontgon enkel het onverstoorde veen. Dit resulteerde in kleine 'eilandjes' met bebouwing uit de IJzertijd en Romeinse Tijd tussen de moeraningsskullen (Sier2003 & vanderHeijden2006). Bijkomend heeft onderzoek aan de Sportwal te Vlissingen (Silkens2008a) aangetoond dat er zich mogelijk langs de randen van de kreekruigen nog intacte veenpakketten bevinden. De mogelijkheid bestaat dat de Middeleeuwer bij het ontginnen van het veen eerst de randen van de kreek opzocht voor hij met graafwerkzaamheden begon. In de randzones, waar de erosieve werking van de kreek geen diepgaande impact heeft gehad, lijkt dus ook de invloed van de mens door deze ontginningsstrategie kleiner te zijn. Of deze handelswijze ook op de rest van Walcheren terug te vinden zijn, moet toekomstig onderzoek uitwijzen.

De (inheems) *Romeinse* bewoning bevond zich op dezelfde (soort) locaties als de bewoning uit de IJzertijd. Ook deze zijn dus waarschijnlijk door de moeraning grotendeels verstoord, maar rekening moet gehouden worden met soortgelijke situaties als bij Ellewoutsdijk. In Ritthem en Koudekerke zijn wel bewoningssporen uit

deze periode bekend en elders in en rond Middelburg komen ook losse vondsten voor die wijzen op Romeinse bewoning in de streek (Trimpe Burger1997).

Na de Romeinse periode vinden we een hiaat in de bewoning van Walcheren. Deze is te verklaren door de transgressies die het Laagpakket van Walcheren vormen.

3.4 Middeleeuwen

Nadat de zee enkele eeuwen vrij spel had en het Walcherse gebied, op de Oude Duinen na, onherbergzaam was, vestigden zich vanaf ongeveer de 6e of de 7e eeuw na Christus opnieuw mensen op het eiland. Aanvankelijk zullen zij zich nog alleen in het gebied van de duinen hebben gewaagd. Hier heeft tussen Domburg en Oostkapelle de belangrijke havenplaats Walichrum gelegen. Dit Walcheren werd aan het eind van de 7e eeuw bezocht door Willibrordus, waarvan door zijn biograaf een eeuw

later melding wordt gemaakt. Hierdoor is de naam van deze handelsplaats bij ons bekend. De naam zal ook voor het gehele domein hebben gestaan dat behoorde bij de koningen van het Frankische rijk. De handelsplaats zelf moet ergens in de loop van de periode tussen 840 en 880 haar betekenis hebben verloren, onder andere onder invloed van de vele plundertochten door de Noormannen. Bekend is dat in 837 het graafschap Walcheren, en waarschijnlijk vooral de gelijknamige handelsnederzetting, gebrandschat en geplunderd is. In de jaren 879 tot 885 wordt de kuststrook onafgebroken geplaagd door een Noormannenleger en in de jaren 891 en 892 is dit opnieuw het geval.

Tegen deze aanvallen en plunderingen door de Noormannen worden in de twee laatste decennia van de 9e eeuw ringwalburgen aangelegd. Tussen de Duinburg (Domburg) en de Zuidburg (Souburg) worden de Middenburg (Middelburg) aangelegd. De burg is aangelegd op de plaats waar vanuit het noorden en het noordwesten twee

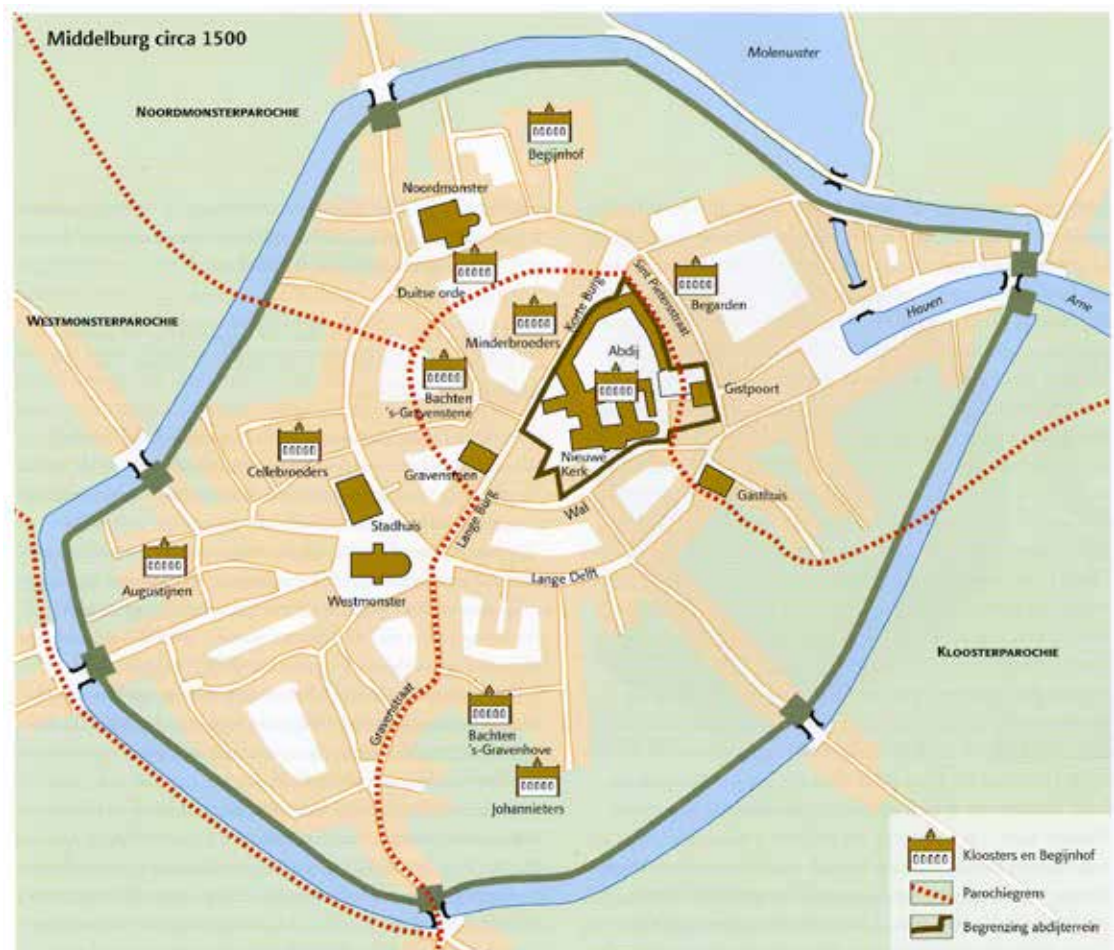

Fig.4 Middelburg ca. 1500 met de belangrijkste kloosters en kerken.

Bron: Dekker & Heyning2006

grote kreekkruggen samenkomen bij de bovenloop van de Arne.

Een bocht van het riviertje is waarschijnlijk opgenomen in de gracht van deringwalburg. De burg ligt overigens niet midden op de kreekrug, maar aan de oostelijke flank ervan. Een reden hiervoor kan zijn dat midden op de kreekrug de eerste nederzetting, van waaruit de burg als vluchtborg is gebouwd, gesitueerd was. Een andere mogelijkheid is dat midden op de kreekrug in die tijd nog een restgeul stroomde en dat de eerste nederzetting meer in de buurt van de natuurlijke haven, de bovenloop van de Arne gezocht moet worden. Interessant in deze discussie is dat Van Heeringen veronderstelt dat ten tijde van de aanleg van de burgen van Oost-Souburg en Middelburg op deze plaatsen geen bewoning aanwezig was. De burgen zouden zijn aangelegd voor mensen die in het schorregebied hun schapen weidden. De bewoning in en rond de burg zou spoedig na de aanleg ervan zijn begonnen. De exacte ligging van deze eerste nederzetting, of deze nu stamt uit de periode voorafgaand of na de aanleg van de burg, is niet bekend, maar wordt verondersteld aan de oostzijde van de burg bij natuurlijke getijdehaven, die ontstond na de afdamming van de Arne in dezelfde periode. Beperkt archeologisch onderzoek aan het Damplein heeft resten uit de 10e en 11e eeuw aangetoond.

De leiding van de aanleg van de burgen was in handen van de graaf van Walcheren, als bewaarder (vicilius) van het koningsgoed. Maar ook de vicilii van de abdijen van Echternach en van Sint Baaf zullen hiermee gemoeid zijn. In het geval van Middelburg zal dat vooral de abdij van Echternach zijn geweest, die volgens een goederenlijst van rond 1200 veel grond in de omgeving van Middelburg had, waaronder ook binnen de wal van de burg.

Net zoals bij Oost-Souburg en in tegenstelling tot Domburg lijkt vanaf het begin af aan (late 9e eeuw) binnen de burg van Middelburg gewoond te zijn. In de 10e eeuw is de wal nog eens verbreed. Blijkbaar was toen ook nog steeds bescherming door een wal noodzakelijk.

In de late 10e – begin 11e eeuw heeft bewoning bestaan ten oosten van de burg, daar waar de Arne op de burggracht heeft aangesloten. Hier was ook een dam aangebracht en daarbuiten bevond zich de haven. Hierlangs zal zich een stadsdeel ontwikkeld hebben.

Middelburg was al vroeg een belangrijke havenplaats. In de 11e eeuw, toen Zeeland bij het Duitse Rijk hoorde en Walcheren in leen was gegeven aan de graaf van Vlaanderen, was Middelburg het bestuurscentrum van Zeeland Bewesten Schelde (het gebied tussen de Ooster- en de Westerschelde). Waarschijnlijk had Middelburg deze rol ook al eerder. Aan de westzijde van de burg werd namelijk voor het jaar 1000 als eerste parochiekerk van Zeeland Bewesten Schelde de Westmonster of Sint Maartenskerk gesticht, die als moederkerk fungeerde voor verschillende kerken op Walcheren. Uit de locatiekeuze voor de stichting van de kerk buiten de ringwalburg blijkt dat in de 10e eeuw ook al bewoning aan de westzijde van de burg zal hebben bestaan. De kerk zelf is in 1574 afgebroken. De precieze reden is niet bekend, maar zal te maken hebben met de inname van Middelburg door Oranje na een belegering van twee jaar. De kerk is volledig verdwenen onder de huidige Grote Markt en de restanten ervan konden in 1998 gedocumenteerd worden tijdens de heraanleg van de markt.

Blijkbaar was er in de 11e eeuw ook sprake van bevolkingstoename op Walcheren, maar ook van een bevolkingconcentratie in Middelburg. De uitgestrekte parochie van de Westmonsterkerk wordt namelijk (waarschijnlijk) aan het eind van de 11e eeuw in tweeën gesplitst. Ter hoogte van het huidige Hofplein werd de Noordmonster of Sint-Pieterskerk gesticht. Tot de Noordmonsterparochie gaan in Middelburg de havenbuurt, de buurt rond de kerk zelf en het gebied daartussen behoren, en verder het noordoosten van Walcheren, Wolfaartsdijk, en het noordwesten van Zuid-Beveland. Onder de Westmonsterparochie blijven midden-Walcheren en het zuidwesten van Zuid-Beveland en in Middelburg de burg en het westen en het zuiden van de stad met de straten rond de Westmonsterkerk.

Een ander belangrijk moment voor Middelburg was de stichting van de abdij rond 1123 die al snel grote invloed verwierf in heel Zeeland. De abdij begon als proosdij van reguliere kannuniken vanuit het kapittel van Voormezele in Vlaanderen. Omdat de proosdij in de burg wordt gevestigd, mag men aannemen dat de graaf meewerkte aan de stichting. In 1127 gaat de proosdij over naar de Norbertijner orde als dochterklooster van de in 1124 gestichte Sint-Michielsabdij in Antwerpen.

In de loop van de 12e en 13e eeuw kende Walcheren een grote bevolkingstoename. Dit blijkt ook uit de afsplitsing van maar liefst 31 dochterkerken van de vijf oude kerken (Westmonsterkerk, Noordmonsterkerk, Westkapelle, Oostkapelle en Souburg). De toename van de bevolking is natuurlijk ook te relateren aan de ontwikkeling van Middelburg. Walcheren, met in haar midden de haven- en handelsplaats Middelburg, heeft een gunstige positie op een knooppunt van vaarwegen en het overgangsgebied van zee- en rivierscheepvaart. Het lag dichtbij de Vlaamse lakenindustriesteden, de groeiende Brabantse bevolkingscentra en het internationale handelscentrum Brugge. De Middelburgse schippers zijn in die tijd intensief betrokken bij de vrachtvaart. Uit een schriftelijke bron uit 1271 blijkt dat Middelburg in die tijd de wijn- en lakenhandelaars en de grote bierbrouwers tot het patriciaat rekende. Uit dezelfde bron blijkt dat naast de lakenhandel ook lakennijverheid plaats vond in de stad.

In 1217 verwierf Middelburg stadsrechten en groeide de stad verder uit tot een belangrijk bestuurlijk en religieus centrum. Het stadsrecht werd door de Vlaamse gravin Johanna en de Hollandse graaf Willem I gezamenlijk aan Middelburg verleend. Dit gebeurde in een kort moment van vrede. In de periode van bijna drie eeuwen tussen ca. 1050 en 1323) was Zeeland Bewester Schelde de inzet van veel vijandigheden tussen Vlaanderen en Holland. Tijdens deze vijandigheden is Middelburg verscheidene malen belegerd.

De aanleg van de eerste stadsversterking moet worden geplaatst rond 1250. Na

een Vlaamse belegering van de stad in 1303 werden de stadsmuren verwoest en spoedig daarna weer opgebouwd. Een stadsplattegrond van Jacob van Deventer laat de situatie in het midden van de 16e eeuw zien (afb.). Vermoedelijk bevonden de eerste wallen, muren en grachten van de stadsversterking op dezelfde plaats als waar Jacob van Deventer de stadsmuren heeft aangeduid. Het middeleeuwse Middelburg kende volgens Sijnke acht stadspoorten in de stadsversterking (zie onder) (Sijnke 2001, p.17).

In de 13e en 14e eeuw lijken de meest stedelijke gebieden van de stad zich te bevinden aan de haven en vooral ook aan de andere kant van de burg rond de Westmonsterkerk en de Markt. De Lange en Korte Delft vormden de verbinding tussen deze twee gebieden. Waar de Westmonsterkerk het oude kerkelijke centrum van Walcheren was, vormde het bijbehorende kerkhof het regionale marktcentrum. Hier kwamen ook alle wegen van Walcheren samen, zoals te zien is op de kaart van Van Deventer.

Buiten deze stedelijke gebieden had Middelburg verscheidene geestelijke instellingen, vooral kloosters. Op de plaats van het huidige Schuttershof stond het klooster van de bedelorde der augustijnen. Aan de oostzijde van de Gravenstraat, in het zuiden van de stad, stond de Gravenhof met daarachter de hof van de heren van Voorne, burggraven van Zeeland. De Gravenhof is in 1310 aan de orde der johannieters geschonken, die daar een commanderij stichtten. Achter de Gravenhof is in 1473 het vrouwenklooster Bachten 's-Gravenhove gesticht.

In het noordoosten van de oude kern heeft de bebouwing veel minder een stedelijk karakter. In de burg staan bijvoorbeeld het Gravensteen (de grafelijke gevangenis) aan de voormalige Lange Burg, de norbertijner Onze-Lieve-Vrouwe-abdij aan de oostzijde van de Korte Burg en een minderbroedersklooster aan de westzijde van de Korte Burg. Later, in de 15e eeuw, wordt aan de Latijnseschoolstraat ook nog het vrouwenklooster Bachten's-Gravensteen gesticht. Aan het Nederhof van de abdij, het

huidige abdijplein, heeft vanaf de late 13e eeuw de graaf zijn vaste verblijfplaats in het Gravenlogement. Ten noorden van de burg, net buiten de oude burggracht, bevonden zich het begijnhof, het begardenconvent en vanaf 1316 de commanderij van de Duitse Orde. Het begijnhof besloeg een groot terrein, waarschijnlijk helemaal vanaf de Spanjaardstraat in het oosten tot bijna de Koningsstraat in het Westen en tot aan de voormalige stadsmuur in het noorden. Het convent van de begarden (mannelijke pendant van de begijnen) lag op de hoek van de Spanjaardstraat en de St-Pieterstraat. De commanderij van de Duitse orde bevond zich op de locatie van het huidige Hofplein. In de 15e eeuw zal er weinig verandering hebben opgetreden in de ruimtelijke indeling van de stad getuige de zeer gedetailleerde kaart van Jacob van Deventer. Deze kaart dateert uit ongeveer 1550.

3.5 Nieuwe Tijd

Dat het Middelburg in de 15e eeuw voor de wind ging, blijkt uit de bouw van het nieuwe stadhuis aan de Markt. In deze periode zal er ook sprake zijn geweest van een bevolkingstoename. Uit een historische bron blijkt dat in 1566 in de stad naast de drie parochiekerken het aantal van kleinere kerken en kapellen tot acht was gestegen en van kloosters en ordehuizen tot tien.

De groei van Middelburg had natuurlijk voornamelijk haar oorzaak in de grotere rol die de stad ging spelen in de Schelde-economie, met als belangrijke steden Brugge, Gent, Antwerpen, Bergen op Zoom en Zierikzee. De stad kreeg steeds meer stapelrechten, hoewel deze ook wisselend van duur waren. Het Middelburg aan het begin van de 16e eeuw telde tussen de 5.000 en 7.000 inwoners en was daarmee regionaal groot, maar internationaal relatief klein. Antwerpen bijvoorbeeld had in die tijd ca. 55.000 inwoners.

De 16e en de 17e eeuw betekenden een periode waarin Middelburg ingrijpende veranderingen zou ondergaan. In 1535 kwam het nieuwe havenkanaal gereed, dat

een nieuwe toegang tot de stad mogelijk maakte vanaf het Sloe. De kronkelige Arne, die tot dan toe de toegang tot Middelburg vormde, was in die tijd aan het dichtslibben.

Nadat in de eerste helft van de 16e eeuw de Reformatie had ingezet, ontstonden aan het begin van de tweede helft van deze eeuw de eerste hervormde gemeenten in Middelburg. In 1567 woedde de beeldenstorm in de abdij en de kerken van Middelburg, waarna de hervormden de stad onder controle hadden. Onder leiding van hertog van Alva werd in hetzelfde jaar het katholieke geloof weer hersteld.

Een jaar later brak de Tachtigjarige Oorlog uit. In tegenstelling tot Veere en Vlissingen bleef Middelburg trouw aan de koning van Spanje. In 1572 begon hierom een beleg van de stad door de troepen van Oranje dat uiteindelijk twee jaar zou duren. In 1574 gaven de Spanjaarden zich over, legde de burgerij een eed van trouw af aan de prins van Oranje en moesten de katholieke geestelijken de stad verlaten. De stad verloor een aantal rechten, maar kende slechts een korte periode van verval.

In 1585 namelijk gaf Antwerpen zich over aan de Spanjaarden. Dit leidde tot een grote stroom van vluchtelingen naar het noorden, onder meer naar de stad Middelburg. Bij de vluchtelingen ging het niet alleen om boeren en handarbeiders, maar ook om geschoolde ambachtslieden, intellectuelen, kunstenaars en rijke kooplieden. Zij droegen alle in belangrijke mate mee aan de bloei van de Gouden Eeuw, die voor Middelburg ongeveer lag tussen 1590 en 1670. De bevolking van de stad nam gedurende deze periode toe van ca. 7.000 tot ca. 30.000 in 1660. Vooral in de periode tussen 1585 en 1621 vond een grote groei plaats, hetgeen leidde tot stadsuitbreidingen in 1578-1591 en 1595-1598. Hierbij werd het stadsoppervlak verdrievoudigd. Het nieuwe stadsdeel buiten de Noorddampoort werd zelfs de 'nieuwe stad' genoemd. De gehele stad inclusief de nieuwe uitbreidingen werd omgeven door grote verdedigingswerken met 12 grotere bastions en nog drie kleinere bij de havenmonding en de Dampoort, zoals te zien op de plattegrond van Blaeu

uit 1630. Op deze kaart zijn zeven poorten aangeduid. De oude gracht rond de eerste stadsmuren en het Molenwater komen nu binnen de vesting te liggen.

Uit verschillende handelscompagnieën werd in 1602 de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) opgericht voor de vaart op het oosten. Hierin namen Amsterdam voor de helft, Zeeland voor een kwart en Rotterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen ieder voor een zestiende deel. De Zeeuwse kamer was gevestigd in Middelburg aan de Rotterdamsekaai. Ter hoogte van het huidige Maisbaaigebied bevond zich een grote VOC werf. Handel ging met name om specerijen, thee, textiel en porselein.

Ook de West-Indische Compagnie (WIC) had kantoren, pakhuizen en een werf in Middelburg. Het hoofdkantoor van de Zeeuwse kamer van de WIC stond op de hoek van de St. Janstraat en de Lange Delft. Haar werf lag naast die van de VOC. Haar handel was vooral gericht op cacao, suiker en tabak en ook slaven.

Middelburg werd als zetel van de Kamer van Zeeland van zowel VOC als WIC de tweede belangrijkste havenstad van de Noordelijke Nederlanden. Een periode van welvaart brak aan, niet alleen door de inkomsten uit buitenlandse handel maar ook door de bloei van de hieraan gekoppelde ambachten. De scheepswerven van de Compagnieën zorgden eveneens voor een grote tewerkstelling. Ook op cultureel gebied beleefde Middelburg hoogtijden met als bekendste naam de dichter Jacob Cats.

Naar het einde van de 17e en zeker in de loop van de 18e eeuw liep de welvaart langzaam terug, men spreekt van de 'Zilveren Eeuw'. De vierde Engels-Nederlandse Oorlog (1780-1784) bracht een gevoelige slag toe aan de Nederlandse handel in Azië. Onder de aanhoudende druk van Engeland en een grote schuldenlast moesten zowel VOC (1798) als WIC (1791) aan het einde van de 18e eeuw de boeken neerleggen, waardoor de Middelburgse economie volledig in elkaar stortte. In 1795 vielen de Franse troepen Middelburg binnen en een nieuwe periode van verval brak aan in

de zogenaamde 'Franse Tijd' (1795-1814). De door de Fransen ingezette landelijke centralisatie van de nieuwe Bataafse Republiek deed Middelburg haar belang als regionaal bestuurscentrum verliezen. Daarnaast kwam er ook een einde aan de eigen Zeeuwse marine. Vanaf 1806 eindigde De Bataafse Republiek en begon het Koninkrijk Holland met Lodewijk Bonaparte op de troon. In 1809 werd de Franse Tijd kort onderbroken, toen, na een invasie, een Engels garnizoen op Walcheren was gelegerd. Nog in hetzelfde jaar namen de Fransen de bezetting weer over. In 1814 eindigde de Franse bezetting van Middelburg, waar dit in 1813 al in de meeste steden van Nederland had plaats gevonden. De Oranjes keerden terug uit Engeland en Willem I werd koning over Nederland en België.

Onder Willem I werd in 1817 het kanaal naar Veere gegraven, waardoor de stad weer bereikbaar werd voor zeeschepen. Dit bleek echter bij lange na niet genoeg om de tijden van weleer te doen herleven. Middelburg raakte met name in de tweede helft van de 19e eeuw meer en meer in verval. Waar de stad in 1739 nog 3.885 huizen telde, was het aantal in 1833 teruggelopen tot 2.656. Bekende gebouwen die in de 19e eeuw werden afgebroken, waren bijvoorbeeld het Gravensteen, de Waag op de Balans en de Noordmonster- of St. Pieterkerk. Ook de vestingwerken verdwenen, waaronder zeven van de acht stadspoorten. Alleen de Koepoort ontkomt aan de slopershamer. De stadswallen werden tot plantsoenen en gelukkig niet geëgaliseerd. Het Molenwater werd gedempt.

In 1867 wordt ook het kanaal van Middelburg naar Vlissingen gegraven, waardoor het kanaal door Walcheren ontstond. Voor dit kanaal moest een groot deel van de twee zuidelijke bastions van de vestingwerken wijken. Ook de Vlissingse Poort is bij het graven van het kanaal verdwenen.

Ten zuiden van het kanaal, parallel daaraan, werd de spoorlijn aangelegd die gereed kwam in 1872.

Tijdens het industrialisatieproces dat Nederland kende in de tweede helft van de

19e eeuw, is het Middelburg, hoofdzakelijk vanwege haar geografische ligging, maar misschien ook door een minder ambitieus en gunstig ondernemingsklimaat, niet gelukt om uit te groeien tot een industriestad. Middelburg kende in deze periode een ijzergieterij op de Kousteensedijk, een gasfabriek aan het Molenwater, een houthandel in de straat Achter de Houttuinen, een boterfabriek aan de Seisstraat, een broodfabriek aan de Korendijk, een meelfabriek aan de oostzijde van het kanaal, een fabriek in elektrische toestellen en verlichting aan het Armeniaans Schuifvlot en een vitrietfabriek voor houders van gloeilampen aan de Maisbaai. De groei van deze bedrijven zette niet door en de stad werd nooit een fabrieksstad. Vooral om deze reden bleef bevolkingsgroei in deze periode vrijwel volledig uit. In 1881 kende de stad slechts een kleine 16.000 inwoners. Wel kende Middelburg in deze periode drie scheepswerven. Twee daarvan, die van de Middelburgse Commercie Compagnie op de locatie van de oude VOC-werf aan de Maisbaai en de werf 'De Volharding', richtten zich vooral op de bouw van houten schepen en hadden daarmee geen toekomst en werden nog aan het eind van de 19e eeuw als werf opgeheven. De derde was het 'Prins Hendrikdok' in de oude haven aan de Dam. Deze werf wist zijn bestaan nog te rekken tot 1927. Op de bodem van de oude haven hier bevindt zich nog steeds de houten vloerconstructie van het voormalige dok.

Middelburg was in de tweede helft van de 19e eeuw ook een garnizoenstad met een garnizoen gelegerd in een kazerne aan de Korte Noordstraat.

In de twintigste eeuw was Middelburg tot aan de Tweede Wereldoorlog een slapende provinciestad. Het was een periode waarin belangrijke monumenten werden gerenoveerd. Door de toestroom van vluchtelingen, hoofdzakelijk uit België, tijdens de Eerste Wereldoorlog kende Middelburg in de jaren na deze oorlog haar eerste uitbreidingen buiten de singels. In de jaren dertig van de vorige eeuw werd Middelburg, net als de rest van het land getroffen door een zware economische crisis.

De Tweede Wereldoorlog werd ook voor Nederland een feit op 10 mei 1940, toen de Duitsers ons land binnen vielen. De overgave volgde op 14 mei, waarbij Zeeland als enige provincie was uitgezonderd. In deze provincie waren al veel Franse troepen aanwezig. In het kader van de pogingen van de Duitsers om de Fransen te verjagen en Zeeland te veroveren werd op 17 mei 1940 Middelburg zwaar gebombardeerd. In totaal werden 573 panden verwoest. Het betroffen 253 woonhuizen en 320 zaken, waarvan 116 ook woonhuizen waren. Ook werden 18 openbare gebouwen vernield. Grote delen van de binnenstad rond de Markt, de Lange Delft en de abdij werden met de grond gelijk gemaakt. Ook de ijzerfabriek op het Maisbaaiterrein en het pand van de voormalige VOC werden verwoest. Al tijdens de oorlog werd met de wederopbouw begonnen.

Na de oorlog vond de wederbouw van Middelburg verder plaats, waarbij tot in de jaren zestig de gemeentelijke ambitie om een monumentenstad te zijn nog niet de boventoon voerde. Veel oude panden moesten wijken voor moderne winkels. Op het huidige Damplein werd een compleet huizenblok van verkrotte panden afgebroken. Aan het eind van de jaren zestig was er een omslag. De inspanning raakten meer en meer gericht restauratie in plaats van sloop.

Door een bescheiden industrialisatie en door recreatie en toerisme kent Middelburg in de laatste helft van de vorige eeuw weer een periode van groei. Buiten de singels verschenen de woonwijken Stromenwijk, Klarenbeek, Magistraatwijk, Dauwendaele, Erasmuswijk en Griffioen en de bedrijventerreinen Arnestein en Ramsburg. In recentere tijd kent de stad weer grote uitbreidingen met de woonwijken De Veerse Poort en Mortiere. Ook in de binnenstad vonden verscheidene nieuwbouwprojecten plaats.

4. Historische kaarten

Voor het samenstellen van de archeologische verwachtingskaart van Middelburg konden we beroep doen op talrijke historische kaarten. Na evaluatie van de betrouwbaarheid van de kaarten en onderlinge vergelijking is getracht om voor iedere belangrijke periode in de ontwikkelingsgeschiedenis van Middelburg een kaart te selecteren. De uiteindelijke selectie zijn de kaart van Van Deventer uit 1550, de kaart van Pieter Bast uit 1594, de kaarten van Blaeu, De Wit en van Cornelis Goliat uit de 17e eeuw, de kaarten van Zehender en van de gebroeders Hattinga uit de 18e eeuw, de kaarten van Van Prooijen en van Altorffer uit de 19e eeuw, een kaart met de verstoringen door de luchtbombardementen in de Tweede Wereldoorlog en recente kadaster- en topografische kaarten.

Hieronder wordt telkens per kaart bekeken waar zich nieuwe bebouwing heeft ontwikkeld tegenover de kaart ervoor.

4.1 Vóór 1550

De kaart van Van Deventer uit ca. 1550 is de eerste bekende kaart van Middelburg. De stad kent haar oorsprong ca. 7 of 8 eeuwen voordien. De locatie van de eerste nederzetting is onbekend, al zijn er aanwijzingen dat deze in de directe nabijheid van de huidige Dam moet worden gesitueerd. De locatie van de bijbehorende ringwalburg wordt verraden door het huidige stratenpatroon. Van Heeringen heeft op basis van dit stratenpatroon en de resultaten van archeologische opgravingen en waarnemingen de ligging van de wal en de omringende gracht gereconstrueerd (zie plaatje). Hierbij ligt de wal ongeveer ter hoogte van de Bogaardstraat, de Latijnse Schoolstraat, de Burggang en langs de noordzijde van het Walplein. De mooi cirkelvormig verlopende straten Lange Noordstraat, Hofplein, Wagenaarstraat, Sint Pieterstraat, Lange Delft en de Markt zijn

ingegeven door de ringwalburg, maar liggen volgens bovenstaande projectie buiten de eigenlijke ringwalburg en haar gracht. De percelen aan deze straten, en met name de Lange Delft, lijken te reiken tot aan de buitengrens van de gracht. Dit kan er op wijzen dat de gracht visueel nog zichtbaar en misschien nog ongedempt was ten tijde van de aanleg van de straten en de bouw van de huizen. Waar mogelijk de eerste abdijkerk en het eerste abdijcomplex rond 1125 nog binnen een bestaande wal zijn gebouwd, zal deze in de 13e eeuw voorafgaand aan de eerste bouw van de Koorkerk en de uitbreiding van het abdijcomplex al zijn geëgaliseerd en de gracht zijn gedempt.

Binnen de burg vormden de Lange en de Korte Burg en de Balans de hoofdas. Opvallend is dat (ook al in de 16e eeuw) het stratenpatroon geen as haaks op de hoofdas te zien is. Dit in tegenstelling tot Oost-Souburg, waar dit door de opgraving wel aangetoond lijkt te zijn en in tegenstelling tot Domburg, waar vermoed wordt dat de Schuitvlotstraat en Badstraat en haaks daarop de Oostraat en de Domburgseweg de voormalige assen van de burg weerspiegelen. Het kan zijn dat de Middelburgse burg nooit een as haaks op de hoofdas heeft gehad, maar waarschijnlijk is dit niet. Vermoedelijk maakten de bouw van anders georiënteerde kerken met bijbehorende kloosters een aanpassing van het stratenpatroon noodzakelijk. Zo staat de in de 13e eeuw vergrote abdijkerk, die rond 1300 met een tweede schip werd verbouwd tot de Nieuwe kerk, op de locatie waar een eventuele as dwars op de hoofdas kan hebben gelegen. (Check boek abdij) Daarnaast is op de Kaart van Jacob van Deventer te zien dat aan de westzijde van de hoofdas ongeveer ter hoogte van de oost-west as ook een kerk heeft gestaan. Het omringende bebouwde terrein aan de Latijnse Schoolstraat vormde waarschijnlijk het terrein van het in de 15e eeuw gestichte vrouwenklooster Bachten's Gravensteen. Henderikx heeft schetsmatig een kaartbeeld van het laatmiddeleeuwse Middelburg

gegeven.

Buiten de burg lijken de eerste bebouwingsconcentraties zich te hebben bevonden rond de Markt, waarop tot in de 16e eeuw de Westmonsterkerk heeft gestaan en rond de haven met de dam in de Arne.

In de laatste eeuwen deden verschillende bevolkingstoenames het stadsbeeld 'vollopen' tot de situatie op de kaart van Van Deventer.

Fig.5 Middelburg rond 1550, weergegeven op de kaart van Jacob van Deventer.

Bron: Zeeuws Archief

4.2 Jacob van Deventer – 1550 (minuutkaart)

Halverwege de 16e eeuw heeft Jacob van Deventer Middelburg in kaart gebracht. Op deze kaart zijn de omwallingen te zien die waarschijnlijk sinds het midden van de 13e eeuw de stad hebben omgeven. Volgens Sijnke waren er acht poorten aanwezig. De poorten zijn, met uitzondering van de Noordpoort, genoemd naar de straten aan het eind waarvan zij stonden: de Zuiddampoort en de Noorddampoort, de Segeerstraatpoort, de Gortstraatpoort, de Langevielepoort en de Costerstraatpoort (de Costerstraat is de latere Kromme Weele met de Vlasmarkt). Op de kaart van Braun-Hogenburg uit ca. 1572 heet deze laatste poort de Seispoort (naar de buiten de vesting liggende Seisweg) en wordt de Gortstraatpoort als de Vlissingse poort aangeduid. Op dezelfde kaart zijn slechts zeven poorten aangeduid. De achtste poort, door Sijnke genoemd, zal aan de overzijde van de Bellinkbrug hebben gestaan op het 'bolwerk' dat de doorgang in de omwalling voor de schepen naar de Binnenhaven bewaakte. De vraag is of het steegje de Kuiperspoort een verwijzing is naar deze poort, of eerder naar de poort door het gebouw aan de Rouaansekaai, die toegang biedt tot dit steegje.

Het laatmiddeleeuwse Middelburg had zich uitgebreid tot aan de huidige singels: de Beenhouwerssingel, de Molenberg, de Penninghoeksingel en de Zuidsingel. Zij vormden de gracht rond de toenmalige

omwalling. Vanaf de hoek van de Zuidsingel met de Bleek verliep de omwalling schuin door tot in de Molstraat, kort ten noorden van de Pijpstraat. De Pijpstraat vormde het straatje aan de binnenzijde van de omwalling hier, die reikte tot aan de Brakstraat. Op de kruising van de Brakstraat met de kaai heeft de Noorddampoort gestaan. Aan de overzijde stond de Zuiddampoort, ergens halverwege de huizenrij tussen de twee Hagepreekgangen. Hier is in 2000 bij een archeologische begeleiding van graafwerkzaamheden een deel van de muur en van een toren teruggevonden. Ter plaatse van de oostelijke Hagepreekgang vervolgde de gracht buiten de omwalling, die in een rechte lijn doorliep tot aan de plek aan de Bellinkbrug. Hier was voor de schepen een doorgang in de omwalling naar de Binnenhaven. De doorgang werd vermoedelijk bewaakt door een poort of in ieder geval een soort bastion. Het oostelijk deel van de huidige Binnenhaven zag er in de 16e eeuw heel anders uit dan nu. De schepen bereikten de Binnenhaven door een waterverbinding met de Buitenhaven. Deze waterverbinding lag ter hoogte van de huidige bebouwing aan de Kinderdijk. Ter hoogte van de achterzijde van de percelen aan de Kinderdijk bevond zich een dijk met een weg. Tussen de Buitenhaven, de gracht en de waterverbinding tussen de Binnenhaven en de Buitenhaven lag

een driehoekig eilandje met in het noorden een groot gebouw. Het eilandje stond nog in verbinding met de stad door een weg over een dijk naar de Zuiddampoort. De Korendijk en Kousteensedijk lagen (inderdaad als een dijk door Van Deventer ingekleurd) binnen de omwalling die op geringe afstand vanaf de Bellinkbrug haar weg naar het zuidwesten vervolgde om aan het uiteinde van de huidige Vlissingestraat aan te sluiten bij de Gortstraatpoort of Vlissingse Poort. Tussen de Korendijk / Kousteensedijk en de omwalling bevond zich een smal onbebouwd gebied.

Binnen de omwalling vrijwel overal sluitende bebouwing aangegeven langs alle straten. Achter de huizen is sprake van onbebouwde zones. Grote onbebouwde zones zijn in het noorden te vinden achter het begijnhof ter hoogte van de huidige Sint Jorisstraat, in het oosten ter hoogte van de huidige Kuiperspoort, tussen de Nieuwstraat en de Segeerstraat en tussen de Segeertsraat en de Sint Janstraat, in het zuiden langs de Nieuwe Haven.

Naast de globaal met rood ingekleurde huizen springen op de kaart enkele gebouwendooromvangenenextradetaileruit. Van Deventer heeft hiermee voornamelijk kerkelijke gebouwen aangeduid: de abdij, de Westmonsterkerk, de Noordmonsterkerk met aan de andere zijde van het Hofplein de Commanderie van de Duitse Orde, tegenover de abdij het klooster van de minderbroeders, aan de Latijnseschoolstraat het vrouwenklooster Bachten 's-Gravensteen, tussen de Gravenstraat en de Sint Janstraat het joannierklooster (het voormalige Gravenhof). Er achter lag het vrouwenklooster Bachten 's-Gravenhove. In het noorden heeft hij nog het begijnhof ingetekend, aan de Sint Pieterstraat het bogardenklooster met de (later genoemde) Franse Kerk en aan de Lange Delft het Gasthuis. Mogelijk heeft hij achter het raadhuis aan de Simpelhuisstraat ook het klooster en de kapel van de Cellebroeders, de latere Engelse Kerk en/of het Simpelhuis aangeduid. Meer wereldse gebouwen die door hem met extra detail zijn ingetekend, zijn het raadhuis, de schuttershof voor de handboogschutters aan de Schuttershofstraat, een windmolen

op de voormalige Beestenmarkt ter hoogte van de huidige hoek van de Koestraat met de Kalverstraat en een windmolen vlak bij de Zuiddampoort. Tenslotte heeft hij binnen de omwalling ook een voorloper getekend van de Stadsschuur, die pas in 1585 is gebouwd.

Buiten de omwalling heeft hij aan weerszijden van de uitvalswegen de Vlissingse weg naar Vlissingen, de Breeweg naar Biggekerke, de Koudekerkseweg naar Koudekerke, De Seisweg naar Grijskerke, de Noordweg naar Sint-Laurens, de Veerse weg naar Veere/Arnhemuiden en de Schroeweg naar Welzinge bebouwing aangegeven, waarvan naast enkele windmolens het huis van de leprosen langs de weg naar Veere het opvallendst is. Direct langs de Vlissingse weg is het Vlissings schuitvlot aangegeven en langs de Breeweg de Koudekerkse Watergang. Achter de westelijke huizen langs de Veerse weg en direct langs de Schuitvlotstraat is een Schuitvlot aangegeven die tot de splitsing van de Veerse en de Arnhemuidense Watergang zal hebben gevoerd. Later is deze watertak blijkens de kaarten van Visscher en Roman en van de gebroeders Hattinga komen te vervallen. Een waterverbinding met beide watergangen bleef bestaan ongeveer ter hoogte van de Nederstraat en de Molenstraat. Deze is ook al op de kaart van Van Deventer aangegeven. Tenslotte kan vermeld worden dat het Molenwater rond 1550 nog buiten de omwalling is gelegen. In de buurt van het water is een gebouw, dat vermoedelijk een watermolen voorstelt, ingetekend.

4.3 Pieter Bast – 1594

Aan het eind van de 16e eeuw maakte Middelburg een roerige tijd mee. De stad kreeg eerst na een belegering door Willem van Oranje beperkingen opgelegd, maar kende na de val van Antwerpen in 1585 een grote bevolkingstoename. Rond 1590 brak voor de Zeeuwse steden en met name Middelburg de Gouden Eeuw aan. De stad kende verschillende uitbreidingen.

Fig.6 Middelburg wordt op het einde van de 16e eeuw, opgetekend door Pieter Bast.

Bron: Zeeuws Archief

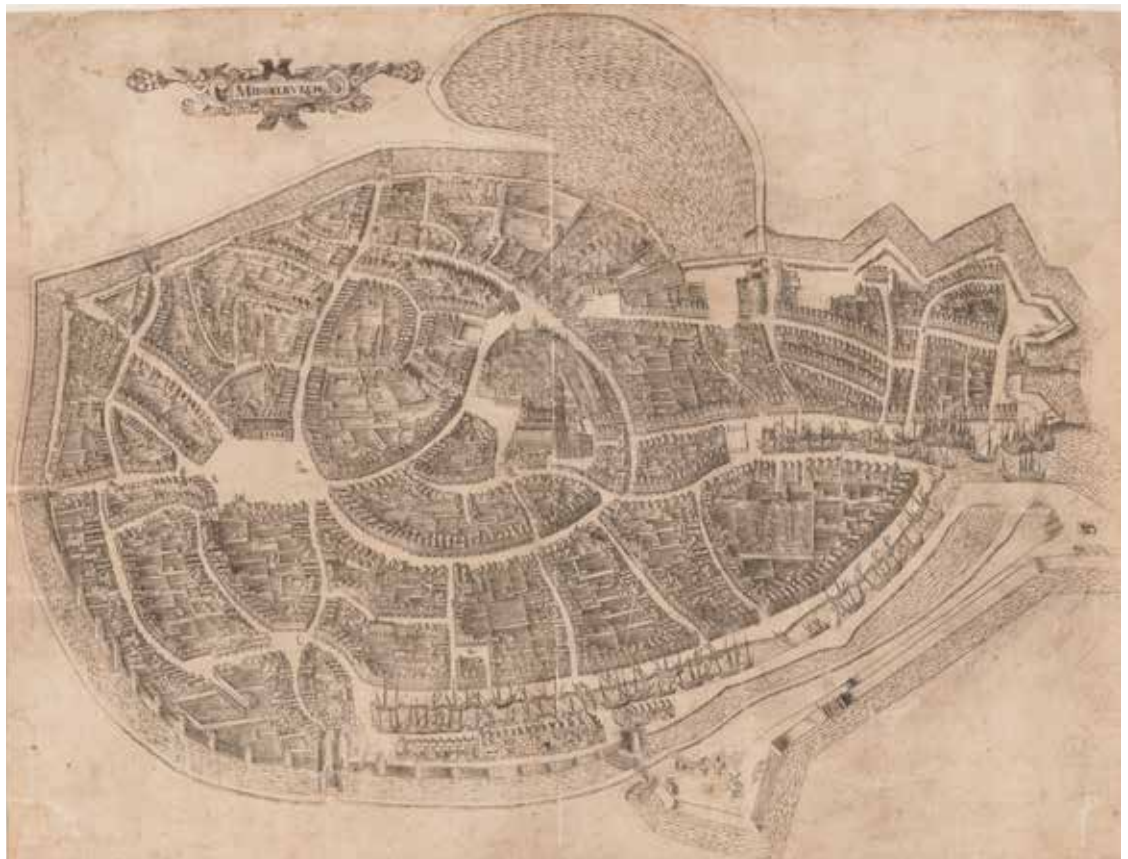

Fig.7 Middelburg op de kaart van De Wit (ca. 1670).

Bron: Zeeuws Archief

Op de kaart van Pieter Bast uit 1594 is te zien waar de eerste uitbreidingen plaatsvonden, namelijk aan de noordoostzijde van de stad. We zien hier dat ten noorden van de Pijpstraat en de Noorddampoort nieuwe huizenblokken verschenen rond de Schuivlotstraat, de Brakstraat, de Nederstraat en de Breestraat. De Oostkerk stond er in die tijd nog niet. Ter hoogte van de voormalige Zuiddampoort is de gracht gedempt, het driehoekige eilandje aldaar volgebouwd en zijn de Dwarskaai en de Rouaanschekaai aangelegd. Ter hoogte van de Kousteensedijk en van de Korendijk staat nu ook bebouwing. Het Molenwater ligt nog steeds buiten de omwalling. Van de vestingwerken die rond de wisseling van de 16e en 17e eeuw zijn aangelegd is in 1594 een deel aangelegd rond het nieuwe stadsdeel vanaf het Molenwater tot aan de haven en aan de zuidoostzijde van de stad langs de latere Dokhaven.

In vergelijking met de kaart van Van Deventer valt natuurlijk het open terrein van de Markt op. De Westmonsterkerk staat er niet meer en is in 1575 afgebroken.

4.4 Blaeu – ca. 1630 / De Wit – ca. 1670

Rond 1630 heeft Joan Blaeu een kaart van Middelburg vervaardigd. Op de kaart is te zien hoe tegen deze tijd de gehele binnenstad door vestingwerken met twaalf bolwerken en een buitenste gracht is omgeven. Aan weerszijden van de havenmonding en ten noorden van de Veerse poort is sprake van kleine bolwerken. In de vestingwerken zijn ook de volgende poorten aangeduid: de Noortpoort, de Koepoort, de Dampoort, de Segeerspoort, de Vlissingse poort, de Langevielepoort en de Seyspoort. Op de iets latere kaart van F. de Wit is aan de kop van de Westelijke dijk van het havenkanaal ook nog het Slickpoortje getekend.

De oude gracht rond de eerste stadsmuren komen nu als singels binnen de vesting te liggen, evenals het Molenwater. De bastions vormen elk een lege ruimte, behalve dat achter de Verwerijstraat. Hier zijn vermoedelijk een onregelmatig uitgegraven waterpartij en verschillende hekken of

rekken ingetekend. Een soortgelijke inrichting, maar dan veel regelmatig is te zien op dezelfde locatie en tussen de twee volgende bastions naar het noordwesten op de kaart van Goliat. De functie van de inrichtingen is niet duidelijk. Het kan om bleekvelden gaan, maar een functie in samenhang met tuinbouw of is ook niet uit te sluiten. Op de wal van maar liefst vijf bastions stond een windmolen; een zesde stond achter de wal in het bastion ten westen van de Koepoort. Tussen de singels en de nieuwe vestingwerken zijn huizen verschenen met hun gevel naar de singels. Zij hebben alle een grote achtertuin die eindigt aan een smal water. Deze grachtjes waren rondom aangelegd langs de weg aan de binnenzijde van de vestingwerken.

Blaeu geeft de topografie van de stad binnen de vesting in zijn kaart vervormd weer: het duidelijk cirkelvormige stratenpatroon op de locatie van de ondergelegen resten van de ringwalburg met de rechte as Lange Burg / Balans is door hem niet onderkend en opgepikt. Naast de abdij met kerk, het stadhuis, de Noordmonsterkerk en het gasthuis heeft hij twee nieuwe grote gebouwen getekend: één bij de Noortpoort en het andere bij de Segeerspoort in de buurt. Volgens de kaart door F. de Wit betreft het de Weesschool en het 'amonitiehuis'.

Deze kaart van De Wit vormt een kopie van de kaart van Blaeu, voorzover het de onnauwkeurige topografie van de binnenstad betreft. De kaart moet iets later zijn, omdat de Oostkerk is ingetekend. De bouw van deze kerk begon in 1648, was stilgelegd in 1652 en kwam pas gereed in 1666. De kaart laat meer detail in de bebouwing zien, geeft ook meer markante gebouwen weer en is voorzien van een legenda naast ook namen opgenomen in de kaart zelf. Hij benoemt verschillende kerken (Engelse kerk, Franse kerk, 'Oosterse kerk', het gasthuis en kerk, de oude kerk (Noordmonsterkerk), de Koorkerk en de Nieuwe kerk en de Bachte St. Gravenhovekerk), verschillende markten (Vismarkt, Pottemarkt, Oude en Nieuwe Beestenmarkt, de Goese Korenmarkt, de Grote Markt en de Groenmarkt), en markante gebouwen als de Beurs en de Waag aan de Balans, de Oostindisch huis

aan de Rotterdamse Kaai, de Westindische pakhuizen ten zuiden van de singel bij de Vlissingse Poort met ten oosten ervan een lijnbaancomplex en verder gebouwen als de weesschool, het tuchthuis, het giethuis, het oude mannen en vrouwenhuis, het schuttershof van de voetbogen en het munitiehuis. Het abdijcomplex is door De Wit omgenoemd in het hof van Zeeland en de Graaflijkheids Munt.

Zowel op de kaart van Blaeu als van De Wit is op de locatie van de huidige Maisbaai de Oostindische scheepswerf ingetekend.

4.5 Cornelis Goliat – 1657

Een zeer gedetailleerde en meer betrouwbare plattegrond van Middelburg is in 1657 getekend door Cornelis Goliat. De kaart is pas omstreeks 1690 uitgegeven, waardoor de gereed gekomen Oostkerk nog ingetekend kon worden.

De nauwkeurigheid in details op deze kaart is verbluffend. In de legenda benoemt hij acht kerkelijke gebouwen en 40 publieke gebouwen, poorten en werven. Nieuw ten opzichte van de vorige kaarten is de benoeming van het schuttershof de handbogen (hoewel deze wel al ingetekend lijkt op de kaart van De Wit), en de 'schuttershof van de Busse' (de Kloveniersdoelen). Aan de bebouwing en de dichtheid ervan binnen de singels lijkt niet veel veranderd. Daarbuiten is de bebouwing wel toegenomen met meer panden met hun gevels aan de smalle grachtjes langs de weg net binnen de vestingwerken. Ook is in de bastions meer inrichting te zien. Het gaat hierbij om tuincomplexen, bleekvelden en andersoortige inrichting. Het is duidelijk dat in deze tijd de oorlogsdreiging is afgenomen. De molen in het bastion bij de Koepoort heeft plaats gemaakt voor een boomgaard. De wallen van de vestingwerken zijn begroeid met bomen. Opvallend is ook dat de scheepswerven aan het zuiden van de stad een groter gebied beslaan en dat de lijnbaan ten oosten van de Westindische pakhuizen is verplaatst buiten de vestingwerken. Eveneens buiten de vestingwerken langs de

grachten zijn uitgebreide tuincomplexen en boomgaarden aangelegd.

4.6 Hattinga - ca. 1750 & Abraham Zehender - 1739

Op de kaart van de gebroeders Hattinga is niet veel detail te zien. De bebouwing en de huizenblokken zijn als roze vlakken ingevuld. In de dichtheid van de bebouwing lijkt niet veel veranderd sinds 1657. Er zijn nog wat gebouwen in de bastions gebouwd. Hier resten ook nog maar twee molens; de twee die we vandaag ook nog kennen.

Dekaart van Abraham Zehender uit ongeveer dezelfde tijd heeft een legenda. Hierin worden bijna alle gebouwen benoemd die ook op de kaart van Goliat zijn benoemd. In Middelburg was blijkbaar in tijdsbestek van een eeuw niet veel veranderd. Een opvallend nieuw gebouw is de Nieuwe Lutherse Kerk aan het Molenwater met ook de benoeming van de oude Lutherse kerk op een achterpleintje bereikbaar vanaf de Spuistraat. Ook de Oostindische en Westindische werven zijn nog benoemd. Op de kaart, die iets eerder is dan de kaart van de Hattinga's, zijn nog vier windmolens op de bastions ingetekend.

4.7 A.J. Van Prooijen - 1830

Deze kaart is gemaakt in de periode dat Middelburg in verval is geraakt, mede door het failliet raken van de VOC en de WIC aan het eind van de 18e eeuw. In de 19e eeuw wordt een aantal markante gebouwen gesloopt en een belangrijk deel van de vestingwerken en stadspoorten.

De kaart van Van Prooijen is nog voor de grootste sloopwerken gemaakt. Alleen de Waag op de balans is verdwenen en mogelijk ook al de Gravensteen. Dat Middelburg in de 19e eeuw een garnizoenstad was blijkt uit het feit dat enkele oude gebouwen door militairen in gebruik zijn genomen: op de plaats van het oude mannen en vrouwen gasthuis staat nu een kazerne en de kloveniersdoelen is nu als militair

Fig.8 Middelburg gedetailleerd weergegeven op de stadsplattegrond van Cornelis Goliat (1657).

Bron: Zeeuws Archief

hospitaal aangeduid. Het Molenwater is voor een groot deel gedempt. Alleen langs de Zuidsingel is nog water ingetekend.

Onder de industriële gebouwen valt de meestof op het terrein van de werven op. Hier werd rode verfstof gemaakt uit meekrap.

4.8 Altorffer - 1898

Op de kaart van Altorffer uit 1898 is het deel tussen Middelburg en Vlissingen van het kanaal van Walcheren ingetekend. Dit deel is gegraven in 1867. Hierdoor is het zuidelijk deel van de vestingwerken inclusief de Vlissingse poort en de Segeerspoort verdwenen. Van de Segeerspoort zijn de eventuele ondergrondse resten misschien nog net bewaard onder de kruising van de Loskade en de Nieuwepoortstraat. Het laatste stuk van de singel op deze locatie die in het verleden de gracht vormde rond de eerste omwalling van Middelburg, werd gedempt en verdween gedeeltelijk uit

het stratenpatroon. Het grootste deel van deze singel was al gedempt halverwege de 18e eeuw getuige de kaart van de gebroeders Hattinga. Ook de andere poorten zij verdwenen op de Koepoort na. Over de vestingwerken zijn wandelpaden aangelegd.

Nog een deel van de twee zuidelijke bastions verdween bij de aanleg van de spoorlijn aan de zuidzijde van het kanaal. De spoorlijn kwam gereed in 1872. Ten zuiden van de spoorlijn laat de huidige Segeersingel nog het verloop van de voormalige gracht rond de bastions zien.

Opvallende nieuwe gebouwen zijn de Synagoge op een plaatsje achter de Herenstraat, een nieuw burgerweeshuis aan het Molenwater, de concertzaal aan de Verwerijstraat, verscheidene scholen verspreid over de stad en een uitgebreid complex van de gasfabriek aan de noordzijde van het Molenwater naast de schouwburg.

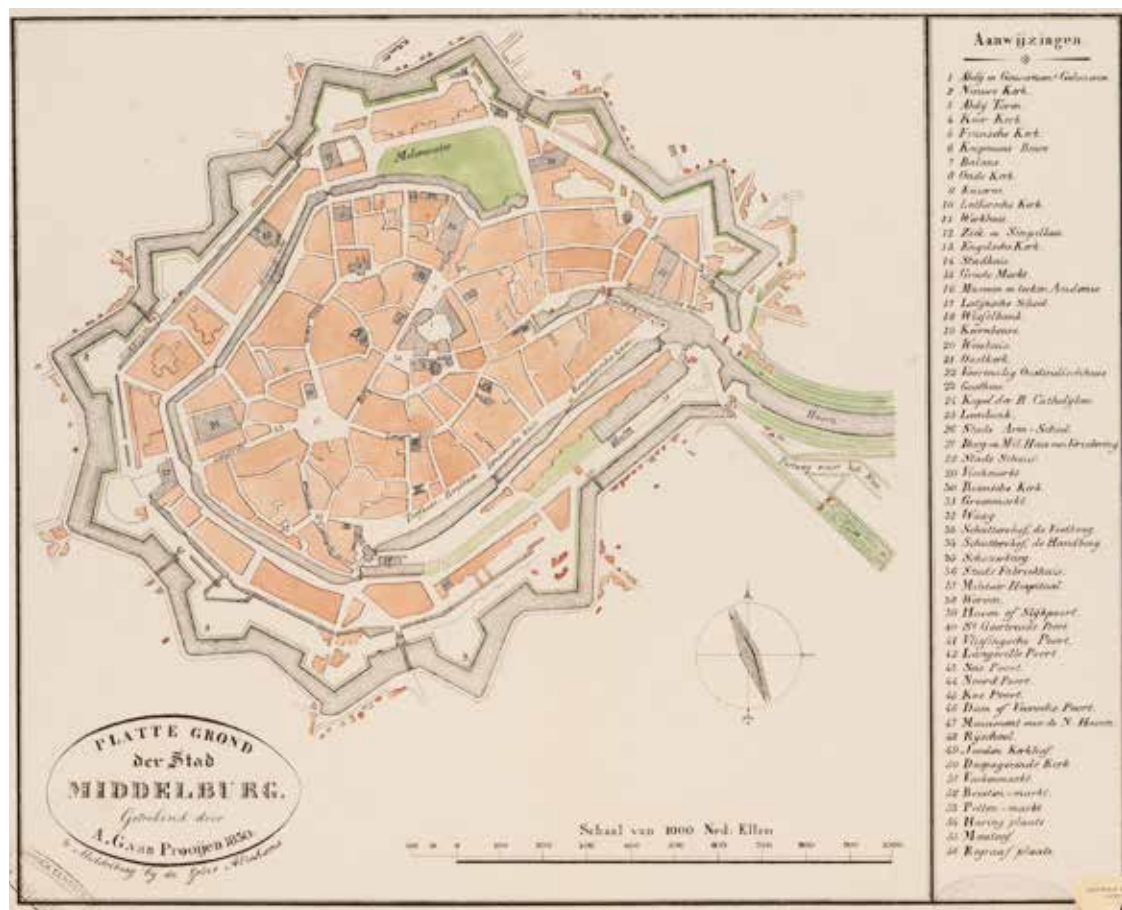

Fig.9 Middelburg op de stadsplattegrond van A.J. van Prooijen (1830).

Bron: Zeeuws Archief

Fig.10 Middelburg op de stadsplattegrond van Altorffer (1898).

Bron: Zeeuws Archief

4.8 Bonnebladen - 1930

Op de Bonnebladen uit 1930 is niet veel detail te herkennen. De kaarten zijn dan

ook van een grote schaal. Wel wordt de ijzerfabriek aangeduid op het terrein van de voormalige Oostindische scheepswerf.

5. Straatnamen

Voor het opstellen van een archeologisch verwachtingsmodel van een historische kern is ook het straatnamenonderzoek van belang. Straatnamen kunnen verwijzen naar een belangrijk gebouw dat in de straat staat of niet meer staat, maar waarvan in de ondergrond resten bewaard kunnen zijn gebleven, of kunnen verwijzen naar een ander fenomeen, zoals een dam of een water. Ook kunnen straatnamen verwijzen naar het ambacht of beroep dat de bewoners van de straat bedreven of naar de producten die hier opgeslagen, gelost en geladen en/of verhandeld werden. Dit laatste geldt natuurlijk voor namen van markten. Ook kunnen straatnamen afgeleid zijn van de locatie van de straat of de richting waartoe de straat leidt, bijvoorbeeld de Noordstraat en de Vlissingestraat. Kaaien werden ook vernoemd naar de bestemming van de schepen die daarheen vertrokken en vandaar weer terugkwamen.

Natuurlijk is het van belang om verzekerd te zijn van de ouderdom van de straatnaam. Om hier overal zeker van te zijn zou een diepgaand archievenonderzoek uitgevoerd moeten worden, hetgeen te ver voert voor deze rapportage. De meeste straatnamen van de binnenstad van Middelburg zullen van oorsprong uit de Middeleeuwen en de Gouden Eeuw stammen, omdat een groot deel ervan juist is in de verwijzing naar een middeleeuws gebouw of fenomeen. De overige straatnamen zijn waarschijnlijk om die reden ook betrouwbaar. Een uitzondering hierop vormen natuurlijk de nieuwe straatnamen van na de oorlog, zoals het Walplein, de Nieuwe Burg en Bachtensteene.

Straatnamen die verwijzen naar de ringwalburg zijn natuurlijk de Lange en de Korte Burg, de Wal, en de Dam, maar ook de Lange Delft, de Korte Delft. Delft verwijst naar de gracht rond de ringwal. De Lange Delft ligt volgens de projectie (zie boven) echter niet op de plaats van de voormalige gracht. De eerste huizen aan de Lange Delft stonden waarschijnlijk met hun achtergevels tegen de gracht aan.

Straatnamen die verwijzen naar gebouwen in die straat zijn talrijk. Zo zal de Balans verwijzen naar de waag die hier lang heeft gestaan. Andere duidelijke voorbeelden zijn het Koorkerkhof, de Nieuwe en de Oude Kerkstraat (verdwenen), de Schuttershofstraat, de Latijnse Schoolstraat, de Simpelhuisstraat en het Begijnhof. Aan de Sint-Janstraat stond een klooster der Johannieten; aan de Gravenstraat stond de Gravenhof. De naam Hofplein verwijst naar het kerkhof rond de verdwenen Noordmonsterkerk of Sint-Pieterskerk. Enkele andere straten zijn genoemd naar heiligen, zoals de Sint Sebastiaanstraat, de Sint Jorisstraat en de Sint Pieterstraat. Of in deze straten ook een kapel of een kerk gewijd aan deze heiligen stond is niet duidelijk. De Sint Pieterskerk (Noordmonsterkerk) stond in ieder geval niet aan de Sint Pieterstraat, wel het begardenconvent met de (later zo genoemde?) Franse Kerk. De Bogardstraat is een verwijzing naar de begarden, maar ligt ter hoogte van het voormalige minderbroedersklooster.

Naar water verwijzen Molenwater, Spuistraat, Dam, Schuivlotstraat, Domburgs Schuivlot en Armeniaans Schuivlot. De vraag is of de namen Bree en Kromme Weele ook echt naar water verwijzen op diezelfde locatie. Dit wordt niet duidelijk uit de oudere kaarten. De Lange en Korte Singelstraat ligt ongeveer ter hoogte van de gracht rond de oudste omwalling. Natuurlijk verwijzen ook alle namen met het achtervoegsel –singel naar water. De Molstraat schijnt te verwijzen naar de schuit met uitstaande schotten, die werd gebruikt om op gezette tijden de kaden van de binnenwateren schoon te schrapen. Vanwege het uiterlijk werd de schuit de mol genoemd (mm. P. Sijnke).

De namen van de markten: Vlasmarkt, Vismarkt, Beestenmarkt, Varkensmarkt, Groenmarkt en Pottenmarkt wijzen voor zich. Het ligt voor de hand om de ambachten die samenhangen met de op de markten verhandelde waar in de nabijheid van deze markten te zoeken. Zo liggen de Beenhouwerssingel en de Koestraat

vlak bij de voormalige Beestenmarkt en de Varkensmarkt. De Vismarkt ligt vlak bij de Nieuwe Haven. Of echter ook rond de Pottenmarkt pottenbakkers woonden en werkten is niet duidelijk. Uit de periode van de stadsuitbreiding tijdens de Gouden Eeuw stammen de Pottenbakkerssingel, de Schoorsteenvegerssingel, de Spekrokerijlaagte, de Looierssingel en de Achter de Houttuinen. Dat hier daadwerkelijk de panden van de bijbehorende ambachtslieden stonden blijkt uit de resten van leerlooierijen aan de Looierssingel, zoals archeologisch onderzoek heeft aangewezen. Aan de Herensingel stonden waarschijnlijk panden van rijke koopmannen uit deze tijd.

Overige straatnamen die naar een ambacht verwijzen zijn Wijngaardstraat,

Wagenastraat, Lombardstraat, Kuiperspoort(steege), Brouwerijpoort en Verwerijstraat. Mogelijk kan hiertoe ook Bleek gerekend worden. De namen Gortstraat, Giststraat, maar ook Mosterdgang en Vlasmarkt kunnen verwijzen naar opslagpanden voor deze waren.

De namen Bierkaai, Turfkaai, Houtkaai en Korendijk verwijzen naar de producten die hier gelost en/of geladen werden. De Rotterdamse, Rouaanse en Londensche Kaai waren aanlegplaatsen voor schepen die deze steden aandeden.

Van veel straatnamen is de duiding in het kader van deze rapportage niet gevonden. Hiervoor zal, als de aanleiding ervoor ligt, een meer uitvoerig archiefonderzoek uitgevoerd moeten worden.

6. Verstoringen

6.1 De verstoringenkaart na de luchtbombardementen 1940 en de nieuwe topografie

Op 17 mei 1940 Middelburg zwaar gebombardeerd. In totaal werden 573 panden verwoest. Het betroffen 253 woonhuizen en 320 zaken, waarvan 116 ook woonhuizen waren. Ook werden 18 openbare gebouwen vernield.

De winkelstraten de Lange Delft, Lange en Korte Burg en de Markt waren weggevaagd. De Gravenstraat en de St. Pieterstraat waren ook zwaar getroffen, evenals de Lombardstraat. Belangrijke gebouwen die geraakt en soms ook geheel verdwenen waren, zijn het Abdijcomplex, het Stadhuis, het Oostindische Huis met haar gevel uit 1711 aan de Rotterdamsekaai, de RK Petrus en Pauluskerk uit 1846 in de Lange Noordstraat, de Waalse kerk en de Sint Jorisdoelen uit 1582 aan de Balans.

Fig.11 Het centrum van Middelburg werd grotendeels platgebombardeerd tijdens de Tweede Wereldoorlog (rood).

Bron: Sijnke, P. en A. van Waarden-Koets 1994

Nog tijdens de bezetting begint men met de wederopbouw van de stad. Hierbij wordt het stratenpatroon gewijzigd. Voorheen liep een rechte weg, bestaande uit de Balans, de Lange en de Korte Burg, door de voormalige ringwalburg.

Bij de wederopbouw verdween de Lange Burg en werd de voormalige Lange Lombardstraat verbreed en omgenoemd tot Bachtensteene. De Korte Lombardstraat verdween en de huidige Lombardstraat werd doorgetrokken tot de Bogaardstraat. De verbinding tussen de Markt en de abdij werd gerealiseerd door de Nieuwe Burg. Ook de Stadhuisstraat werd nieuw aangelegd.

De Markt was tot de Tweede Wereldoorlog

aanmerkelijk groter dan tegenwoordig. Bij de wederopbouw is een pandenblok toegevoegd, waardoor het Plein 1940 ontstond. Door deze nieuwe inrichting van de Markt veranderde ook de loop van de Gravenstraat en de Kerspel, werd de Zusterstraat doorgetrokken vanaf de Gravenstraat richting Markt en ontstond het Zusterplein. Kleine straatjes verdwenen, zoals de Korte Gortstraat. Ook het gehele stadsdeel rondom het Walplein kreeg een geheel andere inrichting van straatjes en blokken. De Oude Kerkstraat kwam te vervallen en de Nieuwe Kerkstraat maakte plaats voor de Koorkerkstraat en de Nieuwe Kerkgang. De Stroopoortgang werd doorgetrokken tot aan de Lange Delft. In het blok tussen de Nieuwe Burg en de

Bachtensteene verscheen de Burggang en de Kapoengang nieuw.

6.2 Heropbouw, sanering en nieuwbouw sinds de Tweede Wereldoorlog

Na de oorlog vond de wederbouw van Middelburg verder plaats, waarbij tot in de jaren zestig veel oude panden moesten

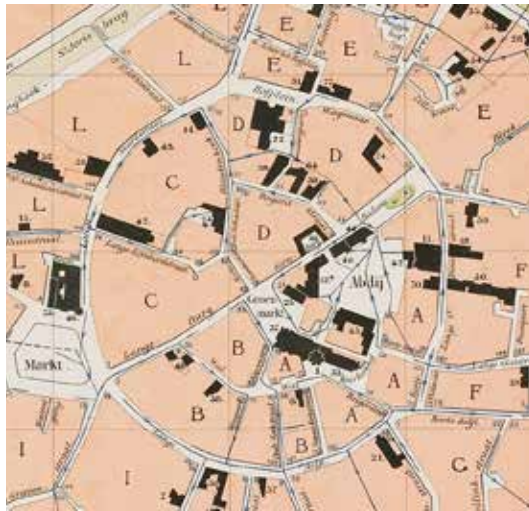

Fig.12 kaart uit 1898 met het oude stratenpatroon

Bron: Zeeuws Archief

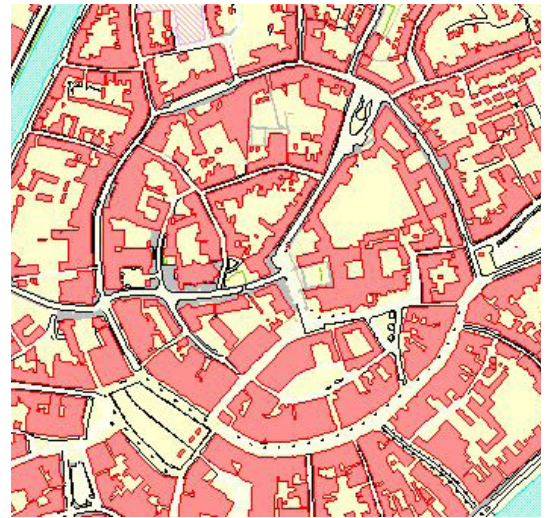

Fig.13 kaart uit 2008 met huidig stratenpatroon

Bron: Flexiweb Middelburg

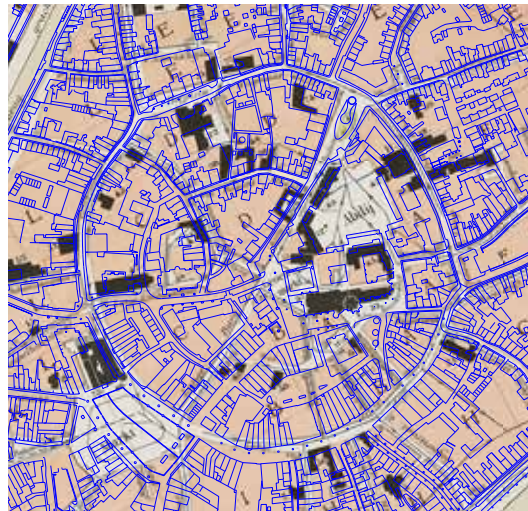

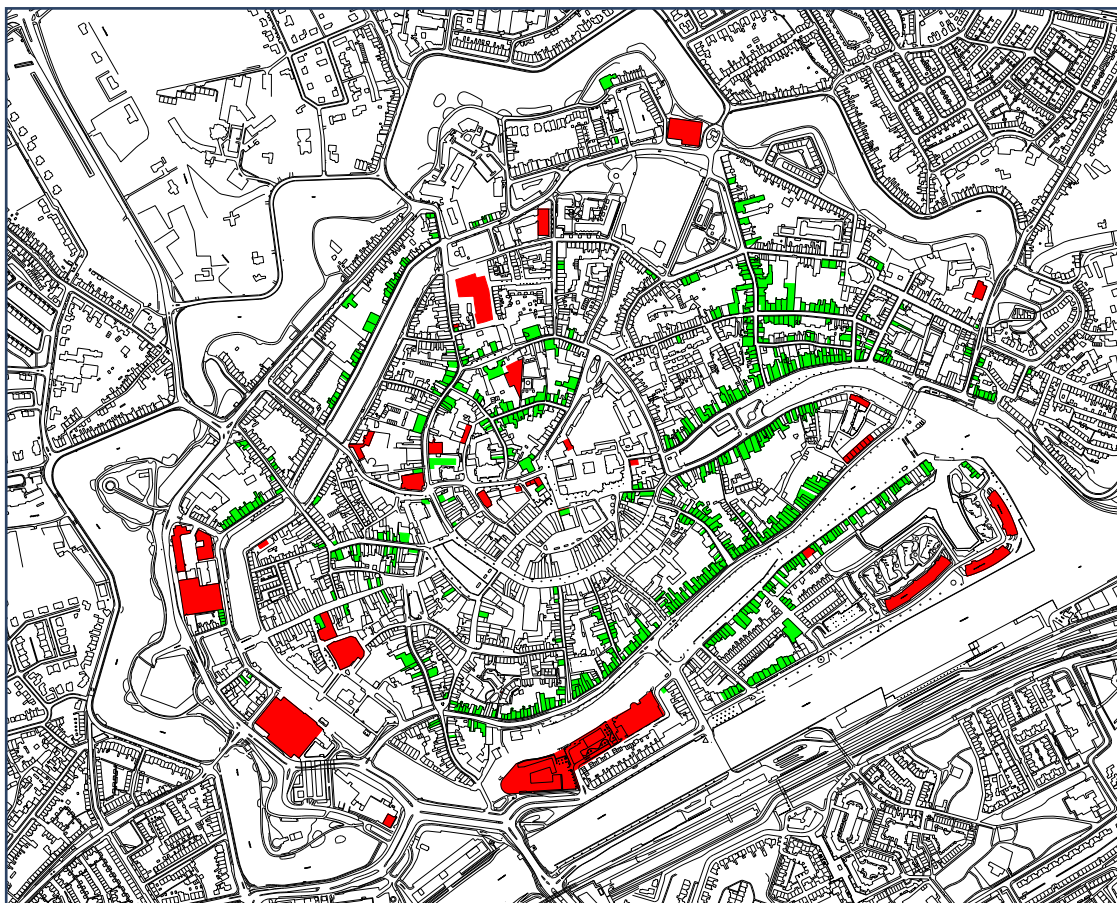
Fig.14 kaart met huidige topografie (blauw) op oude.

wijken voor modern winkels. Op het huidige Damplein werd een compleet huizenblok van verkrotte panden afgebroken. Aan het eind van de jaren zestig raakten de inspanningen meer en meer gericht op restauratie in plaats van sloop.

Middelburg kende in de tweede helft van de vorige eeuw weer een bescheiden groei. Aan de rand van de binnenstad verschenen verschillende nieuwe woonwijken. Grotere nieuwbouwprojecten in de binnenstad in de laatste helft van de vorige eeuw vormden de bouw van de nieuwe bibliotheek, het belastingkantoor en de rechtbank (Van Heeringen, Hendrikse en Kuijpers 1994). Ook de bouw vond plaats

van onder andere de brandweerkazerne op een atoomschuilkelder, de gebouwencomplexen aan de Achter de Houttuinen, de Koestraat, Het Groene Woud, de Geerepassage met onderliggende parkeerkelder, het verzorgingstehuis aan het Noortpoortplein en de schouwburg aan het Molenwater. Op het voormalige VOC-terrein in het Maaisbaaigebied verrees een woonbuurt. Hierbij is groot gesaneerd en zijn naar verluidt veel ondergrondse houten resten uit de tijd van de VOC-werf opgeruimd. Voor de uitbreiding van het provinciehuis op de Hoek van het Koorkerkhof en de Korte Giststraat werd in de jaren tachtig in de bouwput opgravingen verricht (Trimpe Burger 1983). De Berghuijskazerne aan

Fig.15 Kaart van Middelburg met de oude (groen) en nieuwe kelders (rood).

de Korte Noordstraat werd gesloopt en op de locatie werd een diep gat gegraven voor een parkeerkelder. Hier heeft ook een opgraving plaats gevonden (Dijkstra, Ostkamp en Williams 2006).

Voor deze rapportage en de gedetailleerde verwachtingskaart van de binnenstad van Middelburg is het gehele onderzoeksterrein doorlopen en is een inventarisatie gemaakt van alle diepere kelders die in de naoorlogse zijn aangelegd. Veel, zo niet alle, archeologische resten zullen op deze locaties namelijk verdwenen zijn. De kelders zijn onderstaand in kaart gebracht en met rood aangeduid. Hierbij zijn in groen ook de kelders in kaart gebracht die behoren bij oudere panden, omdat deze van negatieve invloed zijn voor de verwachting van nog oudere resten.

6.3 Zogenaamde schatgraverij

Naast de versterking van de archeologische

resten door latere bodemingrepen die gepaard gaan met nieuwbouw, kent het Middelburgs bodemarchief ook een zeer serieuze bedreiging in de zogenaamde schatgraverij. Er is een groep mensen, die bij het leeg komen te staan van panden in de tuinen op zoek gaan naar de oude beerputten en waterputten. Het gebruiksbaar uit de inhoud van deze putten, dat veel archeologisch wetenschappelijk informatie herbergt, eigenen zij zich toe en onttrekken zij daarmee aan het onderzoekscircuit. Een deel van de vondsten wordt verkocht op internet of via een veiling. De laatste tijd worden deze schatgravers voortvarender en benaderen zij bewoners van panden met het verzoek om in hun tuin de beerput leeg te halen. Zij beloven de bewoners een deel van de opbrengst.

De schade door deze schatgraverij ligt niet alleen in het verlies van waardevolle wetenschappelijke informatie maar is ook duidelijk te voelen op andere vlakken. Op basis van wetgeving en gemeentelijk archeologiebeleid, maar ook door zorgvuldige advisering kan

tegenwoordig archeologisch onderzoek in de planontwikkeling ingepast worden. Er wordt vaker door gemeente of een andere initiatiefnemer veel geld in het archeologische onderzoek gestoken. Dit gebeurt met de verwachting dat er ook veel informatie wordt verkregen. Als dan telkens de opgravingen te maken hebben met eerder leeg geroofde beerputten e.d. dan wordt deze verwachting ernstig teleurgesteld. Het resultaat dekt dan slechts ten dele de lading van de financiële investering en heeft een negatief effect op de bereidheid van initiatiefnemers om te investeren in archeologisch onderzoek bij toekomstige planontwikkelingen.

De schatgravers handelen tegen de Monumentenwet; hun activiteiten gelden als misdrijven.

7. Archeologie

7.1 Onderzoeksgeschiedenis

In de binnenstad van Middelburg heeft een groot aantal onderzoeken plaats gevonden. De landelijke database ARCHIS 2 kent binnen de grenzen van het onderzoeksgebied 44 onderzoeksmeldingen. Uit deze onderzoeken komen een dertigtal waarnemingen voort. De korte ARCHIS-rapporten van de onderzoeksmeldingen en waarnemingen zijn in de bijlage opgenomen.

Vroege Middeleeuwen C en D (725 – 900 en 900 – 1050 na Chr.)

In 1995 brachten Van Heeringen, Henderikx en Mars een overzichtswerk over de vroegmiddeleeuwse ringwalburgen in Zeeland uit. In dit standaardwerk worden 15 onderzoeken beschreven die tussen de periode 1941 en 1993 aan de ringwalburg zijn uitgevoerd (Van Heeringen, Henderikx en Mars 1995, pp. 22 e.v.). De eerste onderzoeken door Braat in 1941 en 1942 betroffen overwegend sleuven, waarin het verloop en de aard van de gracht en de wal werd onderzocht. Binnen de wal werden ook enkele sleuven aangelegd. In 1961 is door Trimpe Burger een grotere opgravingsput aangelegd midden in het gebied van de ringwalburg. Hier werden resten van bewoning behorend bij het oudste niveau gevonden op een diepte van meer dan 3 meter onder huidig maaiveld (1,25 m NAP). In 1981 is op de hoek van de Korte Giststraat en het Koorkerkhof de gracht aangesneden (Trimpe Burger 1983). Kleine verkenningen vonden plaats aan het eind van de jaren 80 en begin jaren 90 van de vorige eeuw aan de Balans, het Damplein en de Bogardstraat. In 1991 is een lange proefsleuf aangelegd op het Abdijplein, waarbij in profiel bewoningslagen en twee fasen van wal en gracht zijn gedocumenteerd. De bovenste bewoningslagen kunnen hier al op minder dan een meter onder straatniveau aangesneden worden en de bovenkant van de tweede fase van de wal al op 0,50 m onder straatniveau.

Sinds de publicatie van Van Heeringen hebben er nog enkele onderzoeken plaats gevonden ter hoogte van de ringwalburg. Ook zijn bij enkele andere onderzoeken vroegmiddeleeuwse resten gedocumenteerd. Zo is op het Abdijplein de wal aangesneden en onderzocht (Ufkes 2006). Bij de opgraving op het terrein van de voormalige Berghuijskazerne aan de Korte Noordstraat zijn op ca. 3 meter onder maaiveld ook nog resten gedocumenteerd, die mogelijk teruggaan tot de 11e eeuw (Dijkstra, Ostkamp en Williams 2006).

Zeer recent heeft de Walcherse Archeologische Dienst de aanleg van ondergrondse huisvuilcontainers geïnspecteerd. Bij de locaties binnen de voormalige ringwal is opnieuw waargenomen dat de bovenste bewoningslagen behorende bij de ringwalburg zich op een diepte van ca. 1,50 / 2,00 meter onder huidig straatniveau bevinden.

Late Middeleeuwen A (1050–1250 na Chr.)

Onderzoeken die (onder meer) vondsten en/of sporen uit de Late Middeleeuwen A te voorschijn brachten zijn de opgraving op het terrein van de Berghuijskazerne, de opgraving op de Markt de begeleiding van graafwerkzaamheden op het Tympaanplein, de verschillende onderzoeken op het abdijplein de opgraving ter hoogte van de nieuwbouw van het provinciehuis op de hoek van de Korte Giststraat. Sporen in het kader van het onderzoek aan de Kousteensedijk betreffen moernering buiten de toenmalige omwalling (Van Heeringen, Hendrikse en Kuijpers 1994).

Late Middeleeuwen B (1250–1500 na Chr.)

Dezelfde onderzoeken als hierboven vermeld (Berghuijskazerne, Markt, Tympaanplein, Kousteensedijk) resulteerden ook in waarnemingen uit de Late Middeleeuwen B. Daarnaast valt

een belangrijk deel ook samen met de al eerder genoemde onderzoeken naar de ringwalburg. Boven de lagen die behoren bij de ringwalburg zijn lagen met funderingen, andersoortige sporen en vondsten uit de Late Middeleeuwen B opgegraven. Bij een archeologische begeleiding op het abdijplein zijn alleen laatmiddeleeuwse resten gevonden.

Aan de Kousteensedijk werden uit deze perioden bewoningsresten, afval van een schoenmaker en resten van de middeleeuwse stadsmuur gevonden. Op het terrein van de Berghuiskazerne zijn uit deze periode resten van huizen van vermoedelijk redelijk rijke lieden gevonden. Tijdens het onderzoek aan het Tympaanplein werden resten van de Westmonsterkerk, het kerkhof en van winkeltjes, gebouwd tegen de kerkhofmuur, gedocumenteerd. Ter hoogte van het Van de Perrehuis zijn resten van het minderbroedersklooster opgegraven.

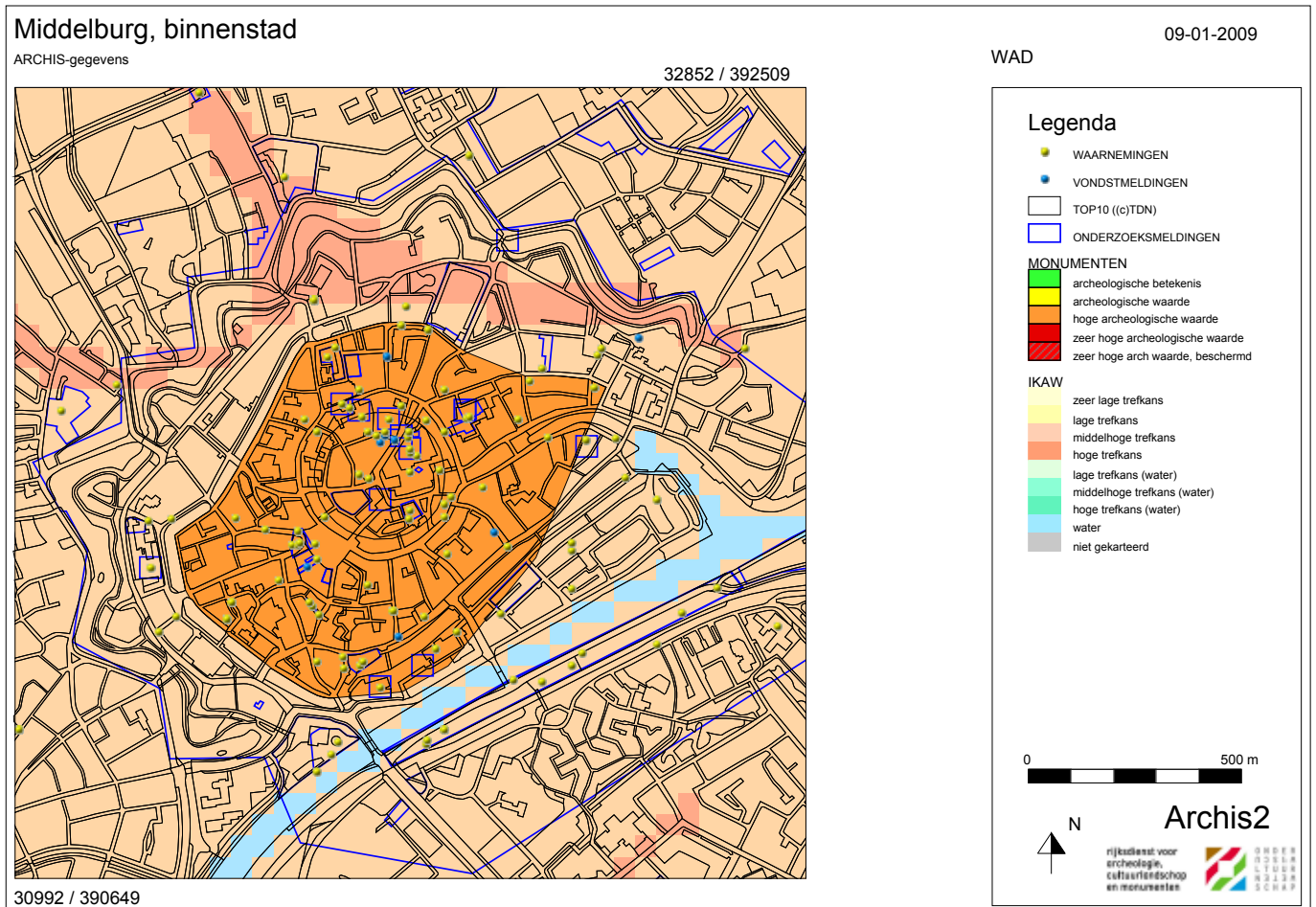
Fig. 16 De oude kern van Middelburg met gegevens uit het Archeologisch Informatiesysteem voor Nederland (ARCHIS)

Van het kerkhof van dit klooster stammen waarnemingen die in het kader van rioolwerkzaamheden zijn gedaan.

Nieuwe Tijd A (1500 – 1650 na Chr.)

Onderzoeken waarbij archeologische resten zijn onderzocht uit de Nieuwe Tijd A zijn wederom de Kousteensedijk, de Berghuiskazerne en het Tympaanplein. Daarnaast is er een reeks onderzoeken, waarvoor dit eveneens geldt. Veldonderzoeken van enig formaat gelden een onderzoek in de stationsbuurt en het Hof van Sint Pieter.

Op het terrein van de Berghuiskazerne zijn de resten van een armenhuis en een huis voor oude mannen en vrouwen en uit latere tijd een weeshuis teruggevonden; aan de Kousteensedijk werden opvulpakketten met veel vondsten, maar ook ca. 50 begravingen opgegraven. Aan het Tympaanplein zijn ook

nog funderingsresten uit de Nieuwe Tijd A gevonden. In de stationsbuurt zijn resten van een hofstede, een touw- of lijnbaan en van de latere omwalling van rond 1600 gevonden. De vondst van resten van de VOC-werf op het maisbaaiterrein valt deels in deze periode en deels in de Nieuwe Tijd B.

Nieuwe Tijd B (1650 – 1850 na Chr.)

Archeologische resten uit de Nieuwe Tijd B zijn opgegraven bij de onderzoeken op het terrein van de Berghuijskazerne, aan de Looierssingel, op het Tympaanplein en aan de Kousteensedijk. Op het Tympaanplein in de Kerspel, in de stationsbuurt en aan de Looierssingel zijn voornamelijk funderingen van huizen uit deze periode gevonden. Aan de Kousteensedijk betreft het voornamelijk vondsten uit opvallingen en aan de Looierssingel zijn ook resten van een leerlooierij opgegraven. Ook de vondst van resten van de VOC-werf is onder deze periode te scharen.

Nieuwe Tijd C (1850 – 1950 na Chr.)

In het kader van de onderzoeken op het terrein van de Berghuijskazerne, aan het Tympaanplein, in de stationsbuurt en aan de Looierssingel zijn waarnemingen gedaan uit de Nieuwe Tijd C. Het betreffen funderingen, kelders, opvulling van kelders (stationsbuurt en Tympaanplein) en een 19e eeuwse tonput aan de Looierssingel.

7.2 Archeologische waarden

7.2.1 AMK-terreinen

Op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) zijn terreinen begrensd, die een bepaalde archeologische waarde hebben. Het gebied van de ringwalburg in het centrum van Middelburg is op de AMK aangeduid als monument 13433 met een hoge archeologische waarde. De middeleeuwse kern van Middelburg, zoals ook deze is weergegeven op de kaart van Van Deventer uit ca. 1550 is aangeduid als monument 11357, eveneens met een hoge archeologische waarde.

De keuze om alleen de middeleeuwse kern aan te duiden als een gebied van hoge archeologische waarde en dus niet het gebied van de uitbreidingen uit de Gouden eeuw binnen de vestingwerken van rond 1600 is nu een onderwerp van discussie. Uit onderhavige studie blijkt dat deze laatste gebieden in de ondergrond waardevolle archeologische resten herbergen van een welvarend Middelburg dat in de Gouden eeuw een vooraanstaande rol had. Daarom zal de Walcherse Archeologische Dienst volgend op deze studie ook een aanvraag doen bij de provincie om de begrenzing van het AMK-terrein 11357 uit te breiden tot de contouren van de vestingwerken van omstreeks 1600.

7.2.2. Waarnemingen en vondstmeldingen

Hierboven zijn de waarnemingen besproken die samenhangen met uitgevoerde onderzoeken. Daarnaast komen nog eens een kleine honderd waarnemingen uit vondstmeldingen door particulieren of inspecties door de SCEZ of de WAD voort. In totaal kent ARCHIS 2 126 waarnemingen in het onderzoeksgebied en 8 zogenaamde vondstmeldingen (stand 16 december 2008). Deze laatste betreffen meldingen van vondsten, die door de beheerders van ARCHIS 2 nog geaccepteerd en omgezet in waarnemingen moeten worden. Ook van deze waarnemingen zijn in de bijlage de korte Archis-rapporten opgenomen.

Vroege Middeleeuwen C en D (725 – 900 en 900 – 1050 na Chr.)

In totaal betreffen 12 waarnemingen vondsten of sporen uit de Vroege Middeleeuwen. Als zoekcriterium in ARCHIS is steeds de begindatering gebruikt. Zij bevinden zich alle binnen het terrein van de ringwalburg, behalve een waarneming in relatie met de opgraving op het terrein van de voormalige Berghuijskazerne (zie boven) en een waarneming in relatie met een begeleiding op het Tympaanplein. Hier betreft het een scherv van Andenne aardewerk dat ook in de Late Middeleeuwen nog kan dateren. Hetzelfde geldt voor de datering van twee Pingsdorf scherven die bij een begeleiding door SCEZ/AWN in de

Segeerstraat is uitgevoerd.

Late Middeleeuwen A (1050 – 1250 na Chr.)

Uit de Late Middeleeuwen A stammen 16 waarnemingen. Binnen het terrein van de voormalige ringwalburg hangen de waarnemingen uit deze periode samen met de onderzoeken die hier zijn uitgevoerd. Twaalf waarnemingen bevinden zich buiten de ringwalburg, voornamelijk op geringe afstand ervan. Zij bevinden zich alle binnen de middeleeuwse omwalling, behalve blijkbaar de waarneming aan de Kousteensedijk. Van een aantal is de datering van het gevondene ruim genomen en kan met recht betwijfeld worden of zij ook terugvoeren tot de periode 1050 –1250 (als zoekcriterium in ARCHIS is steeds de begindatering gebruikt). Van de waarnemingen van resten die twijfelloos uit deze periode stammen zijn natuurlijk de resten van de Westmonsterkerk inclusief begravingen op de Markt en het Tympaanplein opvallend. Ook zijn de vroege resten aan Damplein 26 interessant, evenals de bevindingen op het terrein van de Berghuijskazerne. Op deze laatste locatie wordt de aanwezigheid in deze periode van een adelijk hof vermoed.

Aan de Dam 26 heeft een beperkte opgraving binnen een kelder vondsten uit deze periode opgeleverd, met name Pingsdorf-enPaffrath-aardewerk. Opvallend hier is dat in de literatuur vermeld wordt dat dit onderzoek bewoningsactiviteiten in de tweede helft van de 10e eeuw aangetoond heeft (Van Heeringen et al. 1995, p. 56).

Late Middeleeuwen B (1250–1500 na Chr.)

Uit deze periode stammen 56 waarnemingen in de binnenstad van Middelburg. Vrijwel alle waarnemingen bevinden zich binnen de middeleeuwse omwalling. Enkele bevinden zich net buiten deze omwalling. Een aantal van deze meldingen betreffen eigenlijk 16e eeuwse vondsten en hadden dus eigenlijk in ARCHIS de datering Nieuwe Tijd A moeten krijgen. Onder deze waarnemingen vallen ook vondsten en bevindingen van de spraakmakende onderzoeken aan de Kousteensedijk, op de locatie van de voormalige Berghuijskazerne

en op de Markt en het Tympaanplein. Verrweg de meeste waarnemingen hangen niet samen met een regulier onderzoek maar betreffen vondstmeldingen gedaan door particulieren in verschillende bouwputten. De waarnemingen betreffen veel metaalvondsten, maar ook aardewerkvondsten uit beerputten. Een ander belangrijk deel van de waarnemingen betreft funderingsresten die in verschillende bouwputten zijn waargenomen. Opvallende waarnemingen in deze zijn die van resten van de middeleeuwse omwalling, zowel in het verleden op de Dwarskaai en mogelijk ook bij de Goese Korenmarkt, als in een recenter verleden tijdens de inspectie van de aanleg van de ondergrondse huisvuilcontainers aan de Zuidsingel en de Noordstraat.

Nieuwe Tijd A (1500 – 1650 na Chr.)

59 waarnemingen binnen de binnenstad van Middelburg betreffen archeologische resten uit deze periode. Het grootste aantal bevindt zich nog binnen de middeleeuwse omwalling. Nu zijn er wel vijf waarnemingen in de stationsbuurt en nog eens vijf net buiten de middeleeuwse omwalling. Een andere opvallend waarneming geldt resten van de VOC-werf op het Maisbaaiterrein. Het merendeel van de waarnemingen betreffen vondsten die door particulieren zijn gedaan uit bouwputten of bij andersoortige graafwerkzaamheden.

Nieuwe Tijd B (1650 – 1850 na Chr.)

Uit deze periode bestaan 19 waarnemingen binnen de grenzen van de binnenstad. Hiervan staan acht in verband met onderzoeken. De overige waarnemingen betreffen met name weer metaal- en aardewerkvondsten. Opvallend veel meldingen worden gemaakt van beerputvondsten.

Nieuwe Tijd C (1850 – 1950 na Chr.)

In totaal zijn er vijf waarnemingen uit deze periode binnen de grenzen van de binnenstad van Middelburg bekend. Zij zijn hangen alle samen met hierboven vermelde onderzoeken. Daarnaast geldt een waarneming de vondst van resten van oeverbeschoeiing ter hoogte van de oude

werven uit de 17e en 18e eeuw (Dokstraat).

Bovenstaande gegevens zijn vrijwel allemaal afkomstig uit ARCHIS 2. Daarnaast bestaat er bij het Zeeuws Archeologisch Archief nog een dossier met gegevens. In grote lijnen bevat dit dossier:

8. Verwachtingsmodel en -kaart

8.1 Verwachtingsmodel

Op basis van bovenstaande studie kan tot een gedegen verwachtingsmodel komen voor de eventuele aan- of afwezigheid van archeologische resten. De ver teruggaande en ook rijke geschiedenis van Middelburg heeft er voor gezorgd dat binnen de vestingwerken rond de historische binnenstad nauwelijks tot geen gebieden aanwezig zijn, waar in de ondergrond geen waardevolle archeologische resten zijn te verwachten. Aan de hand van de boven beschreven historische kaarten kan de groei van de binnenstad door de loop van de eeuwen heen en daarmee de verspreiding van verwachte archeologische resten goed in kaart worden gebracht. Hierbij is niet alleen gekeken naar de zones op de historische kaarten waar feitelijke bebouwing in de vorm van huizen, kerken, hoven en industriële gebouwen zijn aangeduid. De terreinen achter of rondom deze bebouwing bevatten in de regel eveneens zeer informatieve en daarmee waardevolle archeologische resten. Het gaat hierbij om beerputten, waterputten, maar ook sporen en structuren die samenhangen met uitgevoerde ambachten op deze locaties en natuurlijk ook begravingen.

De uitgevoerde archeologische onderzoeken bevestigen op vele fronten de terechtheid van de archeologische verwachting op basis van de oude kaarten. Daarnaast kan op basis van de onderzoeken ook globaal een uitspraak worden gedaan over de diepte, waarop de archeologie is te verwachten.

De studie leidt tot een verwachtingsmodel die per periode als volgt kan worden geformuleerd:

Laat Paleolithicum B – Vroeg Mesolithicum (18.000 – 7.100 v. Chr.)

Er geldt in het onderzoeksgebied een zeer geringe verwachting op archeologische resten uit deze periode. Deze resten

kunnen worden verwacht in de top van de pleistocene dekzandgronden die ter hoogte van Middelburg op een diepte variërend tussen 4,00 en 8,00 m onder huidig maaiveld zou moeten liggen. Naar verwachting is een groot deel van deze top geërodeerd door de latere kreekgeulen, zowel behorend bij het Laagpakket van Wormer (zie plaatje met situatie ca. 4400 v. Chr.) als van Walcheren (plaatje ca. 500 na Chr.).

Midden Mesolithicum – Midden IJzertijd (7.100 – 250 v. Chr.)

De verwachting op archeologische resten uit deze periode is uiterst gering. Het eerste deel van deze periode wordt ingenomen door de transgressiefasen die behoren bij het Laagpakket van Wormer (tot ca. 2.000 v. Chr.), terwijl in het tweede deel van deze periode de ontwikkeling van het onherbergzame Hollandveen plaats vond.

Late IJzertijd / Midden Romeinse Tijd (250 v. Chr. – 270 na Chr.)

Ook uit deze periode geldt in het onderzoeksgebied een zeer geringe verwachting op archeologische resten. Resten uit de Late IJzertijd en de Romeinse tijd moeten vooral verwacht worden in de top van het onderliggend Hollandveen. De kern van Middelburg ligt op een kruising van verschillende kreekruigen behorend bij het Laagpakket van Walcheren. Kreekruigen geven de locaties van kreekgeulen aan die aan het einde van de Romeinse Tijd en in de Middeleeuwen veelal de top van het veen en daarmee de archeologische resten van bewoning hebben weggespoeld. Hoewel ter hoogte van de binnenstad de kreekruigen niet gekarteerd zijn, kan worden verondersteld dat de ondergrond van een groot deel van de binnenstad bestaat uit afzettingen van kreken. Alleen in het westelijk deel van de binnenstad zou dieper gelegen veen kunnen worden verwacht. Uit het onderzoek aan de Kousteensedijk komen echter sporen van moerneringskuilen naar voren. Naar verwachting is op zeer korte afstand buiten de eerste middeleeuwse omwalling ook

gestoken naar veen. Binnen het gebied van de Middelburgse binnenstad zijn dan ook, op een enkele Romeinse munt na, geen archeologische resten uit deze periode gevonden. De munt bevond zich in een zogenaamde secundaire context.

Late Romeinse Tijd - Vroege Middeleeuwen A (270 – 525 na Chr.) en Vroege Middeleeuwen B (525 – 725 na Chr.)

Archeologische resten uit de Late Romeinse Tijd en Vroege Middeleeuwen A zijn niet te verwachten. Naar verluidt vestigen zich pas weer in de 6e of de 7e eeuw nieuwe bewoners op het eiland en dan in eerste instantie in de buurt van Domburg en Oostkapelle. Er bestaat een kleine mogelijkheid dat zich tijdens de Vroege Middeleeuwen B een eerste nederzetting begon te vormen bij Middelburg aan de bovenloop van de Arne. Resten hiervan zijn (nog) niet aangetoond. Er geldt daarom voor deze periode ook een lage verwachting.

Vroege Middeleeuwen C en D (725 – 900 en 900 – 1050 na Chr.)

Voor deze periode geldt een zeer hoge verwachting op archeologische resten. Archeologisch is de goede conservering van resten van de wal, de gracht, de inrichting en de bebouwing op het binnenterrein van de ringwalburg aangetoond. De resten kunnen worden verwacht binnen de zone die in de afbeelding met de situatie rond ca. 900 v. Chr. is afgebeeld. In dezelfde afbeelding is in roze het gebied rond het Damplein gemarkeerd. Hier geldt een hoge verwachting op resten van een nederzetting die bij de ringwalburg heeft behoord.

De kern van Middelburg kent een sterke variatie in het microreliëf. Zodoende kunnen in de kern van de ringwalburg de top van de bijbehorende niveaus op een diepte van ca. 2,50 – 3,00 meter onder straatniveau verwacht worden, terwijl de bovenkant van de wal al op ca. 1,00 meter onder straatniveau is te verwachten. Buiten de burg kan de diepte, waarop de bovenkant van de niveaus uit deze periode is te verwachten, behoorlijk verschillen. Ter hoogte van de Korte Noordstraat is het niveau op een diepte van ca. 3,00 meter onder straatniveau

aangesneden, terwijl aan de oostzijde bij de Dam het niveau blijkbaar al op een diepte van ca. 1,50 meter onder straatniveau ligt. Getuige de funderingsresten en begraving van de Westmonsterkerk vlak onder het straatniveau van de Markt ligt het vroegmiddeleeuwse niveau hier relatief hoog.

Late Middeleeuwen A (1050 – 1250 v. Chr.)

Ook voor deze periode geldt een zeer hoge verwachting op goed geconserveerde archeologische resten, niet alleen binnen de contouren van de ringwalburg, maar ook in een cirkel hier rondom. Het betreft vooral bewoningsconcentraties aan de westzijde van de burg rond de Markt, aan de oostzijde rond het Damplein en aan de zuidzijde aan weerszijden van de Lange Delft. De bouw van de Noordmonsterkerk in de 12e eeuw ter hoogte van het huidige Hofplein geeft aan dat ook hier een bewoningsconcentratie is te verwachten. De diepte waarop de bewoningsniveaus uit deze periode liggen varieert tussen 0,40 m (Markt) tot ca. 1,65 m (Berghuijskazerne) onder huidig straatniveau.

Late Middeleeuwen B (1250 – 1500 na Chr.)

Aan het begin van de Late Middeleeuwen B is de middeleeuwse omwalling van Middelburg aangelegd. De rode lijn in de afbeelding met de bebouwingssituatie van ca. 1550 geeft het verloop van deze omwalling weer. Binnen deze rode lijn en met name ter hoogte van de geel gemarkeerde gebieden geldt een zeer hoge verwachting op archeologische resten van bebouwing uit de Late Middeleeuwen B. In de wit gelaten terreinen zijn weliswaar geen bebouwingsresten uit deze periode te verwachten, maar wel de resten van activiteiten die behoren bij ambachten, industrie of haven. Buiten de middeleeuwse omwalling zijn aan weerszijden van de verschillende uitvalswegen ook waardevolle archeologische resten te verwachten.

De diepte van de bovenkant van de archeologische resten uit deze periode ligt tussen de 0,40 m (Markt) en de 1,50 m (Berghuijskazerne) onder huidig straatniveau.

Nieuwe Tijd A (1500 – 1650 na Chr.)

Voor deze periode geldt een zeer hoge verwachting op goed geconserveerde archeologische resten verspreid over bijna het gehele onderzoeksgebied. In deze voor Middelburg belangrijke periode vindt een voorname uitbreiding van de bebouwing plaats, die begrensd wordt door de nieuwe vestingwerken. Een mooi vergelijk geven de afbeeldingen hierboven met de situaties rond ca. 1550 en 1650. Hierbij moet wel gezegd worden dat de terreinen buiten de oorspronkelijke middeleeuwse omwalling relatief weinig bebouwing had, die omgeven was door tuinen voor gewas en voor vertier. Bovendien heeft de latere aanleg van het Kanaal door Walcheren de bebouwing en de vestingwerken in de zuidelijk rand van het onderzoeksgebied verstoord. De enkele wit uitgespaarde terreinen in de afbeelding van ca. 1650 betreffen de meeste bastions en een terrein ten zuiden van het Molenwater. De bastions zullen in het kader van de nog woedende Tachtigjarige oorlog voor militair gebruik open gehouden zijn, al zijn op enkele bastions ook de ondergrondse resten van windmolens te verwachten. Het terrein ten zuiden van het Molenwater betreft de grote tuin bij het Begijnhof.

De diepte onder huidig straatniveau van de bovenkant van de resten uit deze periode is over het algemeen ca. 0,40 m.

Nieuwe Tijd B (1650 – 1850 na Chr.)

Ook voor deze periode geldt een zeer hoge archeologische verwachting op goed geconserveerde archeologische resten verspreid over vrijwel het gehele onderzoeksgebied. In de afbeelding met de situatieweergave rond ca. 1750 is te zien dat slechts enkele bastions van de vestingwerken en een terrein ten noorden van het Molenwater onbebouwd zijn gebleven. Deze terreinen waren wel in gebruik genomen als moestuincomplexen o.i.d., zoals blijkt uit de kaart van Zehender. Mogelijk vonden hier ook andere ambachtsactiviteiten plaats.

De bovenkant van de resten uit deze periode is eveneens over het algemeen op een diepte van 0,40 m onder huidig

straatniveau te verwachten.

Nieuwe Tijd C (1850 – 1950 na Chr.)

Er geldt tenslotte ook een zeer hoge verwachting op archeologische resten uit deze periode. In deze periode is aan de bebouwing niet veel veranderd. Wel zijn vrijwel alle laatste onbebouwde plekken van voorheen ingevuld. Op kleine schaal zal ten gevolge van een bescheiden industriële ontwikkeling in Middelburg de aanleg van fabriekjes het erfgoed uit de voorgaande eeuwen verstoord zijn. Naar verwachting zal deze verstoring telkens niet diep in de ondergrond gereikt hebben. Wel heeft de aanleg van het Kanaal door Walcheren de archeologische resten uit de Nieuwe Tijd A en B aan de zuidrand van het onderzoeksgebied doen verdwijnen.

De archeologische resten uit deze periode zijn ook op een diepte van 0,40 m onder huidig straatniveau te verwachten.

8.2 Verwachtingskaart

In de uiteindelijke archeologische verwachtingskaart voor de historische kern van Middelburg zijn de bovenstaande kaarten met de weergave van de bebouwing per periode in omgekeerde volgorde over elkaar gelegd.

- In *geel* is het gebied gemarkeerd, waar een zeer hoge verwachting geldt op goed geconserveerde archeologische resten van de Middeleeuwen (A t/m D) tot en met de Nieuwe Tijd (A t/m C). In heel lichtblauw en bruin zijn in de kern respectievelijk de gracht en de wal van de ringwalburg aangeduid. Archeologische resten kunnen worden verwacht op een diepte vanaf 0,40 m tot meer dan 4,00 m onder huidig straatniveau.

- In de met *donkerroze* ingekleurde gebieden geldt een zeer hoge verwachting op goed geconserveerde archeologische resten van de Nieuwe Tijd A tot en met de Nieuwe Tijd C. Voor zover deze gebieden binnen de middeleeuwse omwalling liggen moet op een dieper niveau ook rekening worden gehouden met sporen en vondsten die horen bij de uitoefening van ambachten.

De archeologische resten kunnen worden verwacht op een diepte vanaf 0,40 m tot ca. 1,50 m onder huidig straatniveau.

- In *licht-, donkergroen en donkerblauw* zijn vervolgens de gebieden gemarkeerd met een zeer hoge verwachting op goed geconserveerde archeologische resten uit de Nieuwe Tijd B en de Nieuwe Tijd C. Zij kunnen worden verwacht op een diepte vanaf 0,40 m onder huidig straatniveau.

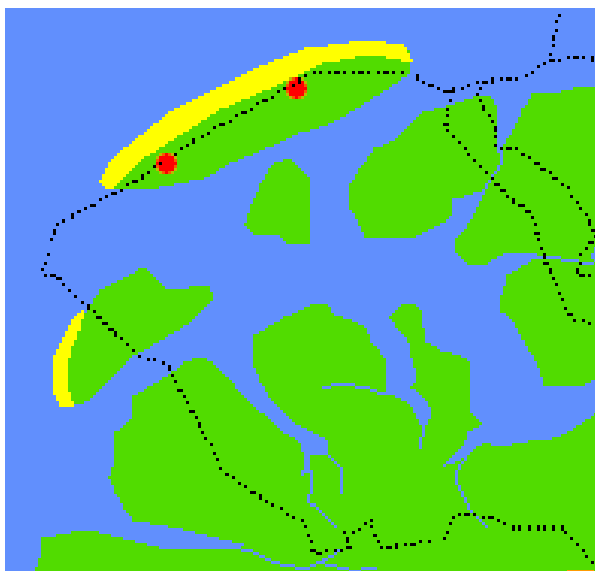
- In *lichtblauw* is het huidige open water aangegeven. Hier geldt een zeer lage verwachting op archeologische resten, al kan de vondst van een scheepswrak niet worden uitgesloten. Ook kunnen de dieper gelegen sliblagen vondsten uit voorgaande eeuwen bevatten. De waterwegen zijn echter gedurende de afgelopen eeuwen tot aan de bouw van de sluizen in het kanaal door Walcheren veelvuldig gespuid, waarbij ook archeologische resten zullen zijn weggespoeld. Daarnaast is bekend dat de grachten en binnenhavens regelmatig werden schoongeschrapt door een daarvoor ingerichte schuit.

- In *grijs* zijn de gebieden aangeduid, waar in de recentere tijden diepe kelders zijn aangelegd. Ook zijn die archeologische onderzoeken opgenomen, waar tot het onderste archeologische niveau is opgegraven, of waar geen archeologisch vervolgonderzoek nodig is. Alle overige onderzoeksmeldingen binnen het onderzoeksgebied betreffen locaties, waar nog archeologische resten zijn te verwachten.

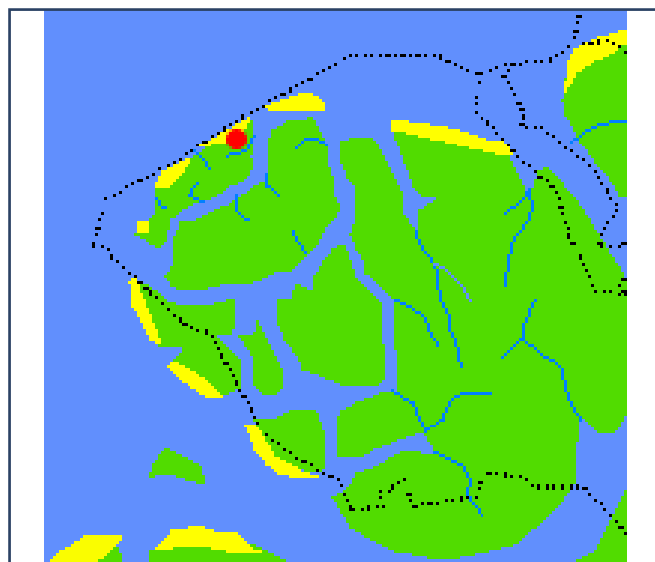
- Tenslotte zijn enkele gebieden *wit* gelaten, waar volgens de geraadpleegde nooit bebouwing heeft bestaan en waar in het verleden lang open water heeft bestaan. In het eerste geval gaat het om enkele bastions en stroken langs de vestingwerken. Hier kunnen wel archeologische resten die behoren bij moestuinen of de uitoefening van een ambacht, verwacht worden. Deze resten zijn te verwachten vanaf een diepte van 0,40 m onder straatniveau. In het tweede geval gaat het om het gedempte Molenwater, een strook langs de Loskade en een gedeelte van het Prins Hendrikdok. Van het laatste resten in het water nog de houten vloerconstructies. In de ondergrond van het Molenwater en de Loskade geldt een

lage verwachting op archeologische resten in secundaire context, dus van afgenomen informatiewaarde.

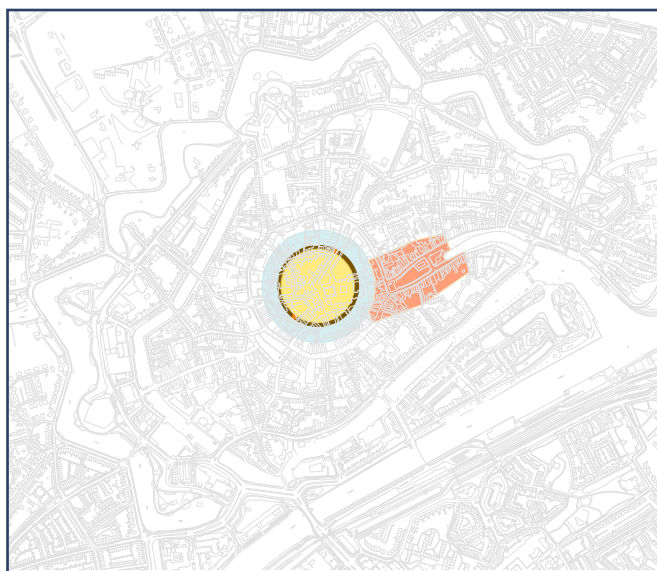
De verstoringen als gevolg van de luchtbombardementen in 1940 zijn bewust niet opgenomen in de verwachtingskaart. Uit onderzoek blijkt dat op heel veel plaatsen, waar deze verwoestingen hebben plaatsgevonden, het onderliggend erfgoed nog goed bewaard is gebleven.

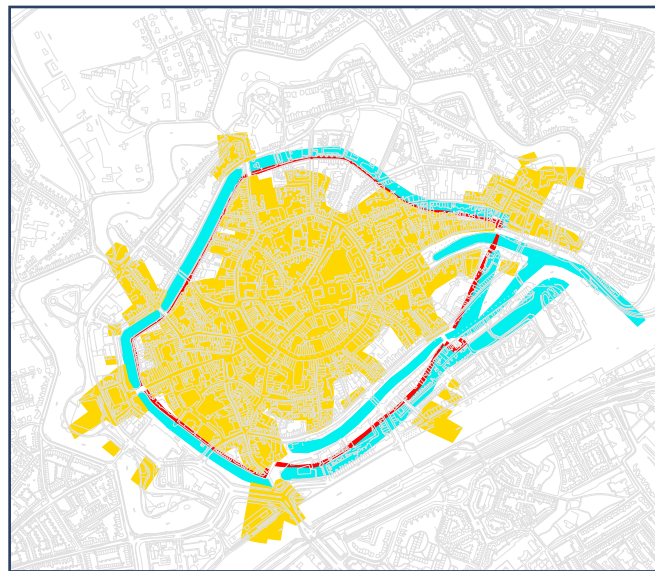
ca. 4400 v. Chr.

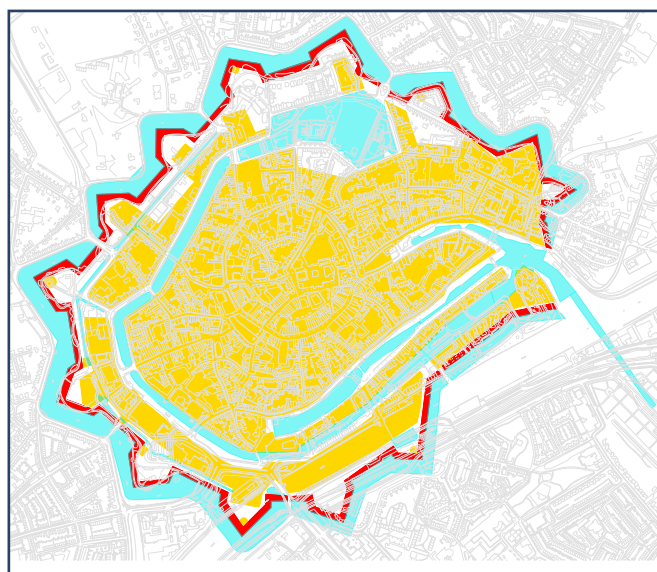
ca. 500 n. Chr.

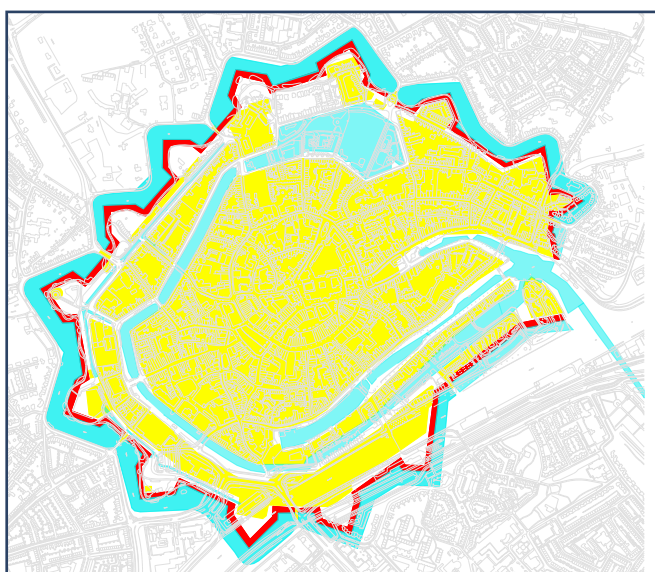
ca. 900 n. Chr.

ca. 1550

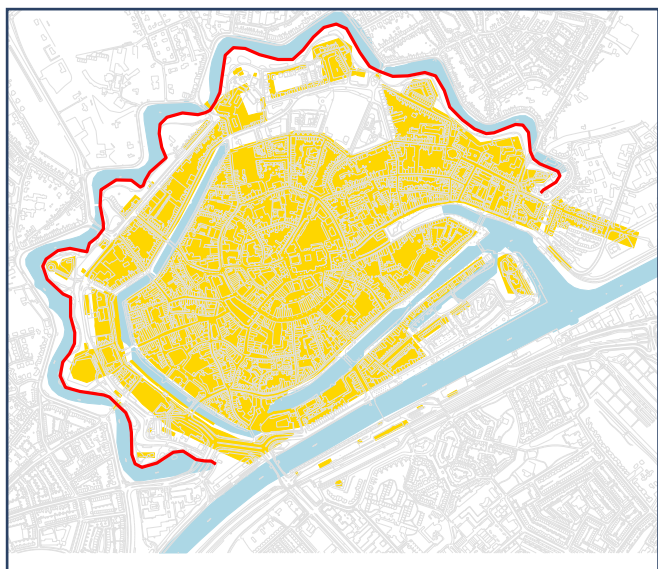

ca. 1650

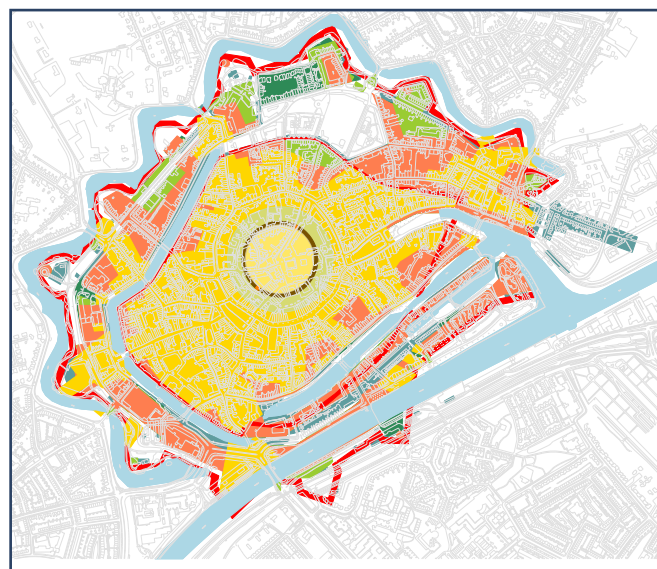

ca. 1750

Fig.17a Verwachtingskaarten van Middelburg op basis van TNO-NITG, Van Heeringen, Jacob van Deventer, Goliat en Hattinga (linksboven naar rechtsonder).

1898

Middelburg alle perioden

Fig.17b Verwachtingskaart van Middelburg op basis van de kaart van Altdorffer.

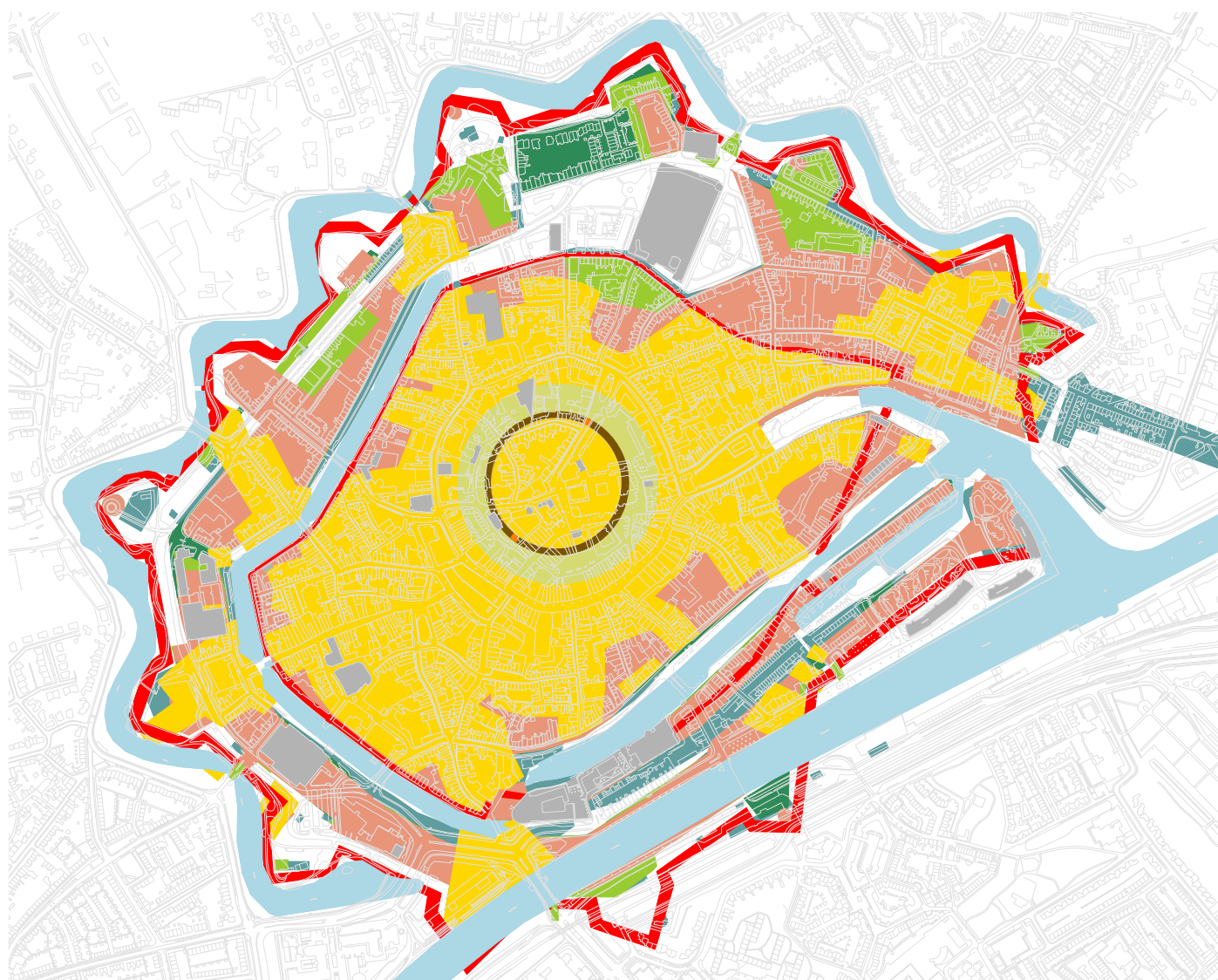

Fig.18 Archeologische verwachtingskaart van de binnenstad van Middelburg.

9. Archeologiebeleid en beleidsadvieskaart

BELANGRIJK BERICHT!!! Het hier beschreven beleid werd in 2016 geactualiseerd. Voor de laatste richtlijnen verwijzen wij u naar de website van de Walcherse Archeologische Dienst (www.archeologiewalcheren.nl) of de website van de gemeente Middelburg.

9.1 Inleiding

Vooral tijdens de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog en de ruimtelijke ordening en bouwwerkzaamheden tijdens de latere economische opbloei is een heel groot deel van het archeologisch bodemarchief ongezien verdwenen. Deze negatieve ontwikkeling resulteerde in januari 1992 in het Verdrag van Valletta (Malta). Dit is een overeenkomst tussen de toenmalige ministers van de Europese lidstaten die verantwoordelijk zijn voor het culturele erfgoed, over de bescherming van het archeologische erfgoed. De ondertekening van dit verdrag zou ervoor moeten zorgen dat de rest van ons bodemarchief niet ongezien verloren gaat. In 1998 keurde het Nederlandse parlement het Europese verdrag goed.

Niet alleen is een groot deel van de archeologische resten van voormalige gemeenschappen ongezien verdwenen, ook is het bodemarchief voor veel mensen onbekend, doordat het niet zichtbaar is. In dit geval kan echter niet gezegd worden dat onbekend onbemind maakt, want als er vondsten worden gedaan, ontstaat er grote belangstelling bij het publiek, zowel bij de bewoners en toeristen, als bij de (lokale) politieke bestuurders. Het ontbreekt alleen nog aan handvatten om hier wat mee te doen. Hieruit blijkt dat de tijd rijp is archeologie een plaats te geven in het ruimtelijke ordeningsbeleid (RO). Zo kan de historische identiteit meewegen bij de ruimtelijke ontwikkelingen, als onderdeel van de algemene zorg voor de kwaliteit van de leefomgeving.

In lijn met het verdrag van Malta en geïnspireerd door het inzicht archeologie een plaats te geven in de ruimtelijke ontwikkeling is in 2007 door vaststelling van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (WAMZ) een wijziging op onder meer de Monumentenwet 1988 van kracht geworden. Volgens deze wetswijziging komt de verantwoordelijkheid voor het beheer van het

cultureel erfgoed in de grond (= het archeologisch bodemarchief) te liggen bij de gemeente.

Vooruitlopend op het van kracht worden van de WAMZ hebben de Walcherse gemeenten deze verantwoordelijkheid al in 2004 op zich genomen. Dit heeft geresulteerd in de vaststelling door de gemeenteraden van Middelburg, Veere en Vlissingen van een Walchers archeologiebeleid in de Nota archeologische monumentenzorg Walcheren en de oprichting van de Walcherse Archeologische Dienst (WAD) in 2006.

Een belangrijk onderdeel van de nota vormt de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor Walcheren. Niet alleen is bij de vaststelling van de nota door de gemeenten besloten om het archeologiebeleid en de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart in 2008 te evalueren, maar vormt deze evaluatie ook een dringende behoefte van de WAD.

Uit de recente ervaringen blijkt namelijk dat de nota inclusief de hierbij vervaardigde kaarten op punten een detaillering en actualisering behoeven, waardoor het Walcherse archeologiebeleid aangescherpt kan worden. Voordat echter de nota en de kaarten geactualiseerd en aangescherpt kunnen worden, dient op de eerste plaats de onderzoeksagenda (in de nota beheers- en onderzoeksonderwerpen genoemd) gedetailleerd en door goede argumentatie onderbouwd te worden. Een dergelijke onderzoeksagenda is niet alleen noodzakelijk ter actualisering van de nota, maar is vooral een noodzakelijke basis voor toekomstige selectiebesluiten. Een goed doortimmerde onderzoeksagenda in combinatie met een goed beargumenteerde vrijstelling van archeologisch onderzoek resulteert in een transparant Walchers archeologiebeleid, zowel intern als extern.

Een belangrijk onderdeel van de detaillering van de onderzoeksagenda vormt het maken van archeologische verwachtings- en

beleidsadvieskaarten van de historische kernen van Walcheren, waaronder ook die van Middelburg. Op de bestaande kaart zijn ter hoogte van de historische kernen de begrenzingen overgenomen van de terreinen, zoals ze zijn aangeduid op de AMK. Daar waar van toepassing zijn op de huidige kaart ook de contouren van verdedigingswerken toegevoegd, zoals deze aangeduid staan op de kaart van Lampert 1852. De kernen op de kaarten in hun huidige vorm bestaan uit een enkele zone van gelijke (hoge) archeologische waarde.

Het doel van de detaillering van de kaarten van de historische kernen is om op basis van verschillende bronnen (historische, maar ook recente) voor elke kern een gevarieerde archeologische verwachtingskaart samen te stellen, waarin een indeling is aangebracht in zones met een hoge, een middelhoge en een lage archeologische verwachting. Zo is het voorstelbaar dat vanouds bebouwde zones een hoge waarde vertegenwoordigen, waterwegen een middelhoge tot lage waarde en zones met nieuwbouw voorzien van kelders een lage waarde. Reeds onderzochte terreinen hebben natuurlijk nu geen archeologische waarde meer en dienen daarom ook op de verwachtingskaart als zodanig aangeduid te worden.

Daar waar dit opportuun is, dient een dergelijke verwachtingskaart vervolgens als basis voor het vast stellen van een selectiebeleid, waarbij mede op basis van een beargumenteerde onderzoeksagenda, binnen de kernen zones aangewezen kunnen worden die bijvoorbeeld van bijzonder archeologisch belang zijn, maar ook zones die voor vrijstelling van onderzoek in aanmerking komen. Naar verwachting zullen deze laatste zones, gezien de hoge informatiewaarde van archeologische resten binnen de grenzen van een complete stadskern, op de kaarten van de Walcherse steden en de meeste dorpen niet veel voorkomen.

9.2 Wettelijke kaders en beleid

9.2.1 Europa

Het Europees Verdrag inzake de bescherming van archeologisch erfgoed (Verdrag van Valetta (Malta)) is in 1992 door twintig Europese staten, waaronder Nederland, getekend. Het verdrag

gaat uit van het in de bodem bewaren van archeologische waarden op de locatie zelf (behoud in situ). Verstoringen en daarmee afgedwongen, voorafgaande archeologische opgravingen moeten zo veel mogelijk worden vermeden. De heersende opvatting is dat de bodem nog steeds de beste bewaarplaats is voor de archeologische resten. Daarnaast speelt de gedachte dat latere generaties over betere technieken zullen beschikken om opgravingen te verrichten. Het verdrag heeft ook als zeer belangrijke insteek dat in een zo vroeg mogelijk stadium van ruimtelijke ordening rekening wordt gehouden met archeologische waarden. Belangrijk hierbij is, dat het verdrag uitgaat van het zogenaamde veroorzakerprincipe. Dat wil zeggen, dat degene die de bodem wil verstoren het archeologisch (voor)onderzoek en eventuele opgravingen zelf moet betalen.

9.2.2 Rijk

Het verdrag is in Nederland in 2007 bekrachtigd door de *Wet op de archeologische monumentenzorg (WAMZ)*. De WAMZ is tot wijziging van de Monumentenwet 1988, de Ontgrondingenwet, de Wet milieubeheer en de Woningwet. In lijn met het Verdrag van Valetta heeft de wet als voornaamste insteek dat bij de ruimtelijke ordening rekening wordt gehouden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten. Uitgangspunten die tevens overgenomen zijn van het verdrag zijn het veroorzakerprincipe en het zogenaamde behoud in situ.

Gemeentelijke verantwoordelijkheid.

Een belangrijk onderdeel van de WAMZ is dat de verantwoordelijkheid voor het cultureel erfgoed bij de gemeenten komt te liggen. In de WAMZ wordt geregeld dat de gemeenteraad bij de vaststelling van een bestemmingsplan rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten. Volgens de wet kan in het belang van de archeologische monumentenzorg bij een bestemmingsplan worden bepaald dat de aanvrager van een aanleg- en bouwvergunning een rapport dient over te leggen, waarin de archeologische waarde van het terrein dat blijkens de aanvraag zal worden verstoord naar het oordeel van burgemeester en wethouders voldoende is vastgesteld. Bovendien kan volgens

de wet worden bepaald dat de aanvrager van een sloopvergunning een gelijksoortig rapport dient over te leggen.

Ook wordt in de wet bepaald dat de gemeenteraad in het belang van de archeologische monumentenzorg bij verordening a.) regels kan vaststellen met betrekking tot de eisen die burgemeester en wethouders kunnen stellen aan onderzoek in het kader van het doen van opgravingen; of b.) gevallen vaststellen waarin burgemeester en wethouders kunnen afzien van nader archeologisch onderzoek of het opleggen van daartoe strekkende verplichtingen.

In de WAMZ wordt vervolgens gesteld dat de bepaling in bestemmingsplannen om een hierboven bedoeld rapport te overleggen niet van toepassing is op projecten met een oppervlakte kleiner dan 100 m²; de gemeenteraad kan een hiervan afwijkend ander oppervlakte vaststellen.

De WAMZ regelt bovendien dat voor zover bij de vaststelling van geldende bestemmingsplannen onvoldoende rekening is gehouden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten, provinciale staten gebieden, die (naar verwachting) archeologische waardevol zijn als archeologische attentiegebieden aan kunnen wijzen.

Opgravingsvergunning

Verder wordt in de WAMZ de opgravingsvergunning behandeld. Bepaald wordt dat opgraven zonder of in afwijking van een opgravingsvergunning van de minister verboden is. In de wet wordt omschreven aan welke regels moet worden voldaan om een opgravingsvergunning te verkrijgen en te behouden. De WAMZ verruimt de mogelijkheid voor (commerciële) bedrijven / onderzoeksbureaus om de verantwoordelijkheid voor een opgraving te dragen en stelt hun in staat nu zelf een opgravingsvergunning aan te vragen, waar voorheen dit alleen aan een rijksdienst (in de praktijk de RACM, betrokken universitaire faculteiten en –geclausuleerd- aan gemeenten) mogelijk was. Het komen te vervallen van deze restrictie hangt samen met de op basis van het in het verdrag van Valetta opgenomen en in de WAMZ geïmplementeerde veroorzakerprincipe. Hierdoor is men zich bewust geworden van de noodzaak van een geliberaliseerde markt op het gebied van archeologisch onderzoek. Verschillende opgravingsbedrijven met vergunning moeten zich kunnen aanbieden aan

potentiële opdrachtgevers. Hieruit voortvloeiend zijn dus ook regelingen vastgesteld, waarbij de gemeenten (, rijk en provincies) in een zo eerlijk mogelijke concurrentiepositie met de bedrijven terecht komen. In de overgangs- en slotbepalingen is onder meer opgenomen dat gemeenten, die ten tijde van de inwerkingtreding van de WAMZ over een opgravingsvergunning voor onbepaalde tijd beschikt, gedurende twee jaar na inwerkingtreding van de wet gerechtigd blijft met deze vergunning opgravingen te verrichten. Na deze periode kan de gemeente een nieuwe opgravingsvergunning aanvragen onder dezelfde voorwaarden als aan opgravingsbedrijven gesteld.

Daarnaast is in besluit 292 van 9 augustus 2007 (Besluit archeologische monumentenzorg) bepaald dat aan een organisatie onderdeel (lees: RACM) van het Rijk een opgravingsvergunning uitsluitend wordt verleend voor het doen van opgravingen in het kader van de ontwikkeling en innovatie van kennis over het behouden en beheren van archeologische monumenten of voor de aanwijzing van monumenten. De vergunning voor een gemeente of een provincie wordt uitsluitend verleend voor het doen van opgravingen binnen het grondgebied van de desbetreffende gemeente of provincie.

Excessieve kosten

Een ander belangrijk onderdeel van de WAMZ is de bepaling van de regels en de voorwaarden, waaronder een verstoorder en een gemeente of provincie bij het rijk een aanvraag kunnen indienen voor een specifieke uitkering in het kader van excessieve kosten van opgravingen. Dit is echter reeds achterhaald. Bij het inwerking treden van de wet is namelijk ook het fonds voor de aanvraag van excessieve kosten afgeschaft. In ruil daarvoor wordt jaarlijks een bedrag in het gemeentefonds gestort, dat weer over de gemeentes wordt verdeeld.

Tenslotte is in de WAMZ een *aantal bepalingen* opgenomen met betrekking tot eigendom en deponering van roerende monumenten, meldingsplichten, documentatie en handhaving en strafbepalingen.

9.2.3 Provincie

Conform de provinciale Cultuurnota 2005-2008 Cultuur Continu is een van de speerpunten van het provinciaal cultuurbeleid de integrale aandacht voor het culturele erfgoed van Zeeland in de meest brede zin. Als uitwerking van de cultuurnota is ten behoeve van het archeologische beleidsveld de Nota Archeologie 2006-2012 opgesteld. Hierin worden, naast het geven van invulling aan wettelijke taken, ook drie ambities kenbaar gemaakt: behoud in situ, optimalisering van kennis voor beleid en ontsluiting van archeologisch erfgoed.

vrijstellingsregeling

In het kader van de ambitie behoud in situ heeft de provincie ook een vrijstellingsregeling in de nota opgenomen. Hier wordt gesteld dat archeologisch onderzoek niet noodzakelijk is wanneer:

- aangetoond is dat geen archeologische (verwachtings)waarden aanwezig zijn;
- werkzaamheden vergunningvrij kunnen worden uitgevoerd;
- werkzaamheden niet dieper worden uitgevoerd dan 30 cm onder het maaiveld;
- het te verstoren oppervlak niet groter is dan 100 m², tenzij het een terrein dat op de Archeologische Monumentenkaart Zeeland gewaardeerd is als een terrein met zeer hoge of hoge archeologische waarde;
- herbouw plaatsvindt met dezelfde afmetingen en dezelfde maat funderingen (horizontaal en verticaal) als het oorspronkelijke bouwwerk.

Volgens het provinciaal beleid kunnen gemeenten, met een vastgesteld archeologiebeleid, op basis van inhoudelijk *beargumenteerde keuzes* van deze regelgeving inzake gebieden met een verwachtingswaarde afwijken. Dit geldt ook voor de kernen van hoge archeologische waarden. Het college van GS behoudt echter bij toetsing zijn eigen afwegingsvrijheid, maar zal deze enkel aanwenden indien het behoud van waardevol archeologisch erfgoed o.i. wordt bedreigd.

De provincie meent, dat terreinen van hoge en zeer hoge archeologische waarde op de AMK Zeeland van provinciaal belang zijn. Deze archeologische terreinen kunnen niet vrijgesteld worden van onderzoek, tenzij het een oppervlakte betreft tot 30m².

Provinciale, wettelijke taken

De provinciale, wettelijke taken die in de WAMZ worden genoemd zijn:

- Aanwijzing attentiegebieden. Voor zover bij de vaststelling van geldende bestemmingsplannen onvoldoende rekening is gehouden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten, kan de provincie archeologische waardevolle gebieden (archeologische attentiegebieden) aanwijzen, waardoor gemeenten binnen een door de provincie vast te stellen termijn hun bestemmingsplannen moeten met als doel het veiligstellen van de archeologische belangen. Uitgangspunt hierbij voor de provincie is de Archeologische Monumentenkaart (AMK). De provincie heeft bepaald de terreinen van archeologische waarden, zoals aangeduid op de AMK, die op 1 januari 2009 nog geen planologische bescherming hebben, aan te wijzen als archeologische attentiegebieden.

- Depotvoorziening. Conform de wettelijk taak onderhoudt de provincie ten behoeve van de deponering van vondsten en documentatie het Zeeuws Archeologisch Depot (ZAD) en het Zeeuws Archeologische Archief (ZAA). De provincie wil op het gebied van archeologie voor Zeeland één centraal archeologisch depot aanhouden om versnippering tegen te gaan. Gemeenten die een eigen archeologische dienst met opgravingsvergunning hebben, dienen te voorzien in een depot. De provincie stelt vanuit haar behoefte om één centraal Zeeuws archief te hebben haar depotfaciliteiten ter beschikking aan de betreffende gemeenten.

- Ondersteuning van gemeenten. Met de implementatie van de WAMZ zijn de gemeenten verplicht de verantwoordelijkheid voor het beheer van het archeologisch erfgoed zelfstandig op te nemen. Uitgangspunten voor beslissingen en keuzes moeten vastgelegd worden in een gemeentelijk archeologiebeleid. De provincie wil de gemeenten ondersteunen en stimuleren bij het opstellen van een gemeentelijk archeologiebeleid.

- Toetsing. De provincie oordeelt over onomkeerbare ingrepen bij het toetsen van ontgrondingsaanvragen, bodemsaneringsplannen, landinrichtings- en natuurontwikkelingsplannen, gebiedsgericht beleid, restauratie en verbouwingsplannen,

ISV-projecten, waterpeilbestanden, milieueffectenrapportages en gemeentelijke bestemmingsplannen. De provincie stelt een goede handhaving noodzakelijk voor de bevordering van de wet- en regelgeving. De provinciale taak aangaande strikt archeologische handhaving is adviserend. De rol van de provincie is daarom gericht om handhaving door gemeenten te stimuleren en te adviseren. Daarnaast kan de provincie secundair handhaven bij het afleveren van verklaringen van geen bezwaar en de goedkeuring van bestemmingsplannen. Bij de wijziging van de Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO) komt de goedkeurende rol van de provincie bij bestemmingsplannen echter te vervallen. Wel zal zij haar secundaire handhavende invloed niet geheel verliezen, omdat zij nauw betrokken zal zijn bij vooroverleggen ten behoeve van bestemmingsplannen.

De provincie Zeeland onderhoudt een goede verstandhouding met de Walcherse gemeenten en de Walcherse Archeologische Dienst (WAD). Zowel wat betreft de wettelijke taken als de ambities in zowel het provinciale als Walcherse gemeentelijk archeologiebeleid bestaat veel overeenstemming. Zo zijn de AMK-terreinen zijn in de gemeentelijke bestemmingsplannen planologisch beschermd, maakt de WAD gebruik van de depotfaciliteiten van het ZAD en het ZAA, hebben de Walcherse gemeenten veel provinciale steun gehad bij de formulering van een eigen archeologiebeleid en vindt in onderling goed overleg de invulling van het onderdeel archeologie van nieuwe en te herziene bestemmingsplannen plaats.

9.2.4 Gemeente

Zoals gezegd hebben de raden van de Walcherse gemeenten Middelburg, Veere en Vlissingen in 2006 een Walchers archeologiebeleid in de Nota archeologische monumentenzorg Walcheren vastgesteld en besloten tot de oprichting van de *Walcherse Archeologische Dienst* (WAD). Geheel in lijn met het Europese, Rijks- en provinciale beleid staat in het Walcherse archeologiebeleid behoud in situ voorop, tenzij de archeologische waarden niet opwegen tegen andere belangen. Om een dergelijke belangenafweging op een verantwoorde manier plaats te laten vinden gaat het archeologiebeleid er ook van uit dat in een zo vroeg mogelijk stadium van de ruimtelijke

ontwikkelingsprocessen voldoende informatie over de eventuele archeologische waarden bekend is.

De Walcherse gemeenten hebben besloten dat archeologie een werkbaar en doelmatig onderdeel moet worden van de ruimtelijke ordening. Daarom is een archeologiebeleid geformuleerd, waarin de ruimte ontstaat om prioriteiten te stellen en beargumenteerde keuzes te maken op het gebied van archeologie. En verder door een selectiebeleid toe te passen op de archeologische onderwerpen en gebieden die de gemeenten wel en niet wensen te onderzoeken. Zo ontstaat er aan de ene kant een voor alle betrokkenen acceptabele en redelijke regelgeving en aan de andere kant wordt recht gedaan aan het belang van de archeologie.

Het selectiebeleid is gebaseerd op:

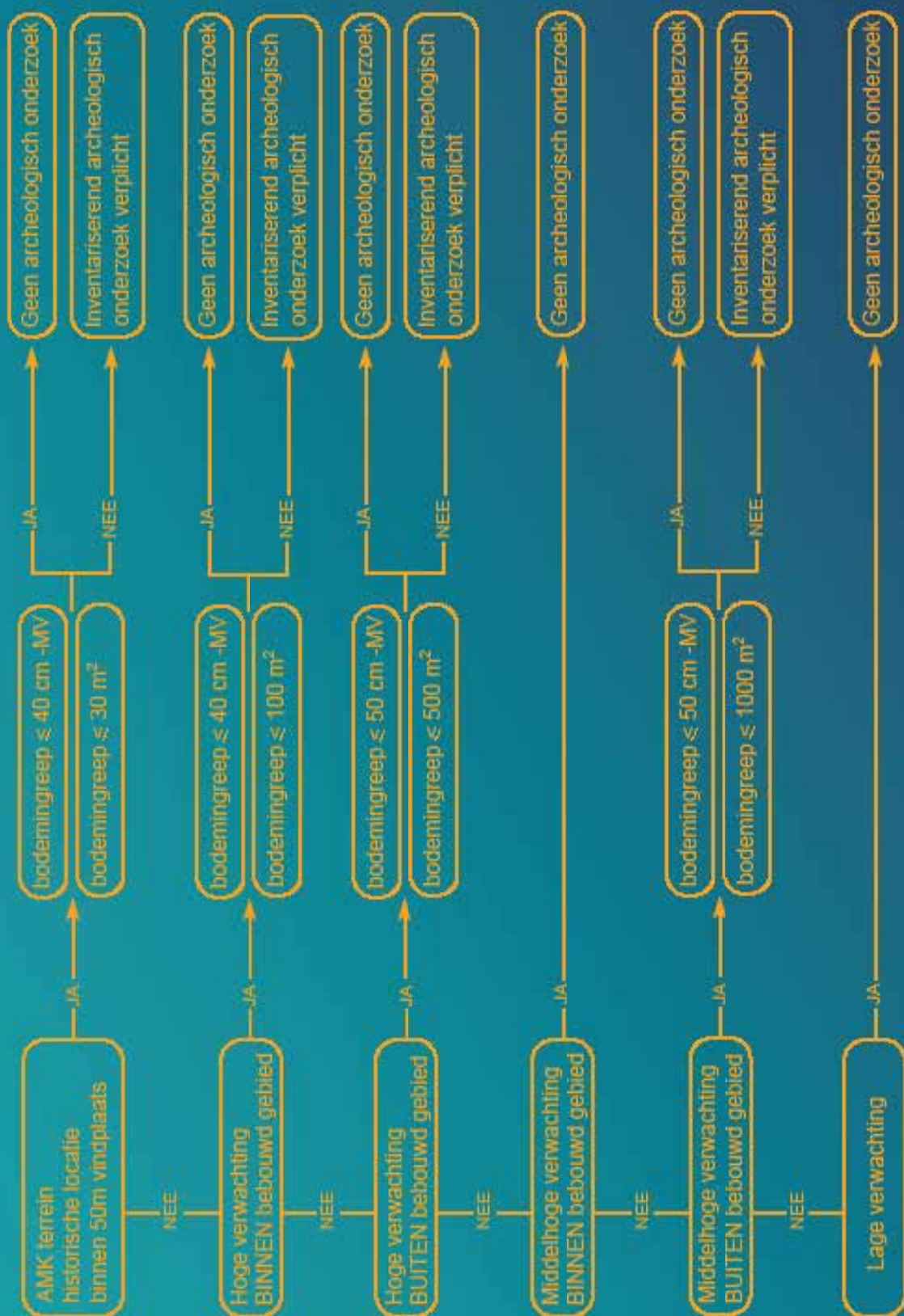
- Het beleid met betrekking tot het vrijstellen van het doen van archeologisch onderzoek in het kader van de WAMZ;
- De Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart Walcheren 2006;
- De beheers- en onderzoeksonderwerpen.

Vrijstellingsregeling

Zoals hierboven vermeld wordt in de WAMZ gesteld dat de bepaling in bestemmingsplannen om een rapport te overleggen, waarin de archeologische waarde van het terrein dat volgens de aanvraag zal worden verstoord naar het oordeel van burgemeester en wethouders voldoende is vastgesteld, niet van toepassing is op projecten met een oppervlakte kleiner dan 100 m². Een hierop volgende bepaling stelt, dat de gemeenteraad een hiervan afwijkend ander oppervlakte kan vaststellen. De provincie heeft in haar archeologiebeleid een vrijstellingregeling opgenomen, waarbij vastgehouden wordt aan de 100 m², behalve op AMK-terreinen van hoge en zeer hoge archeologische waarde. Hier is een vrijstelling vastgesteld voor bodemingrepen met een oppervlakte kleiner dan 30 m². Bovendien is een vrijstelling opgenomen voor bodemingrepen die niet dieper gaan dan 30 cm onder het maaiveld.

De Walcherse gemeenten hebben in lijn met de WAMZ en in afwijking met het provinciaal beleid, maar wel in overleg met de provincie, een vrijstellingsregeling opgenomen in het Walcherse

Planontwikkeling met bodemingrepen

archeologiebeleid die een voor alle betrokkenen acceptabele, redelijke en begrepen regelgeving (dus niet meer regelen dan strikt noodzakelijk) en een regeling die voldoende recht doet aan het belang van de archeologie, vormt. Doelmatigheid, draagvlak, evenwichtigheid en het voorkomen van overbodige regelgeving zijn in deze benadering de sleutelbegrippen.

De regeling behelst het vrijstellen van het doen van archeologisch onderzoek als de verstoring binnen de in tabel 1 vermelde oppervlaktematen of dieptematen blijft. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen de AMK-terreinen met vastgestelde archeologische waarden, archeologische verwachtingszones gebaseerd op historische kaarten, terreinen binnen een straal van 50 meter rondom een bekende vindplaats en de IKAW-gebieden met verschillende archeologische verwachtingswaarden.

De Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart Walcheren 2006

Als basis voor de in het Walchers opgenomen archeologiebeleid opgenomen vrijstellingsregeling geldt de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor Walcheren. De kaart is gebaseerd op de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW), de Archeologische MonumentenKaart (AMK), de geologische kaart, en enkele historische kaarten, voornamelijk uit de 19e eeuw. Daarnaast zijn op basis van de landelijke archeologische database (ARCHIS) de tot op heden bekende archeologische vindplaatsen (waarnemingen) en uitgevoerde onderzoeken in de kaart opgenomen. De kaart is het uitgangspunt voor de vrijstellingsregeling opgenomen in het Walchers archeologiebeleid.

De kaart is in zijn eerste opzet relatief 'grof' en zal op termijn meer gedetailleerd en genuanceerd worden. Een eerste aanzet hiertoe is de vervaardiging van gedetailleerde verwachtings- en beleidsadvieskaarten voor de historische stads- en dorpskernen van Walcheren.

De beheers- en onderzoeksonderwerpen

De Walcherse gemeenten hebben een aantal beheers- en onderzoeksonderwerpen geselecteerd waar de archeologische monumentenzorg op Walcheren zich vooral op

moet richten. Indien met betrekking tot een ontwikkeling is geconcludeerd dat archeologische waarden aanwezig (kunnen) zijn, bepalen, naast de vrijstellingsregeling en de Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart Walcheren 2006, ook de onderwerpen de vorm van de archeologische monumentenzorg: behoud, geen onderzoek, of wel onderzoek en de vorm daarvan. De drie gemeenten kiezen ervoor, wanneer behoud niet mogelijk blijkt en archeologisch onderzoek moet plaatsvinden, alleen een opgraving te laten plaatsvinden als de waarden binnen het Walcherse selectiebeleid vallen. Dit betekent dat thema's die buiten de opgesomde onderwerpen vallen, geen of slechts beperkt aandacht zullen krijgen.

Dit kader is aangebracht zodat beter en samenhangend onderzoek kan plaatsvinden. Onderzoek naar de betreffende onderwerpen moet beter inzicht verschaffen in de aard, kwaliteit en continuïteit van de bewoningsgeschiedenis van de plekken die representatief zijn voor het bodemarchief en voor de diversiteit aan archeologische waarden.

De onderwerpen en verschillende typen onderzoek die volgens de drie gemeenten richting geven aan de uitvoering van de archeologische monumentenzorg zijn:

- De vastgestelde rijks- en provinciale beleidskaarten (waarop bijvoorbeeld ook de vliedbergen en ringwalburgen zijn vermeld) als basis voor het verder detailleren van haar archeologiebeleid;
- Klein ad-hoc archeologisch onderzoek (bijvoorbeeld toevalsvondsten of noodonderzoek);
- Stads-kernonderzoek in Middelburg, Vlissingen en Veere inclusief Arnemuiden, Domburg en Westkapelle;
- De ontwikkelingsgeschiedenis van Walcheren voor 1400;
- De buitenplaatsen op Walcheren. Deze buitens hebben in de buitengebieden van de drie gemeenten gestaan en kunnen veel meer dan tot nu toe is gebeurd, worden meegenomen in de ruimtelijke ordening van nieuw aan te leggen wijken;
- De structuur van oude weg- en waterwerken. Hierbij kan worden gedacht aan oude paden en wegen en verdwenen afwateringswerken, waarbij ook 'inlandige scheepsarcheologie' aandacht

AMZ cyclus

VERGUNNINGSAANVRAAG

toetsing beleidsadvieskaart

Vergunningverlening indien:

- geen onderzoek verplicht conform beleid
- archeologievriendelijke planaanpassing

bureauonderzoek

Vergunningverlening indien:

- geen aantasting (verwachte) archeologische waarden
- archeologievriendelijke planaanpassing

inventariserend veldonderzoek

booronderzoek

Vergunningverlening indien:

- geen aantasting (verwachte) archeologische waarden
- archeologievriendelijke planaanpassing

proefsleuvenonderzoek

selectiebesluit

Vergunningverlening indien:

- geen aantasting archeologische waarden
- gemeentelijk selectiebesluit
- archeologievriendelijke planaanpassing

opgraven / begeleiden / beschermen

Vergunningverlening indien:

- afronding opgraving
- besluit tot begeleiding werkzaamheden

Geen vergunningverlening indien:

- bescherming van archeologische waarden *in situ*

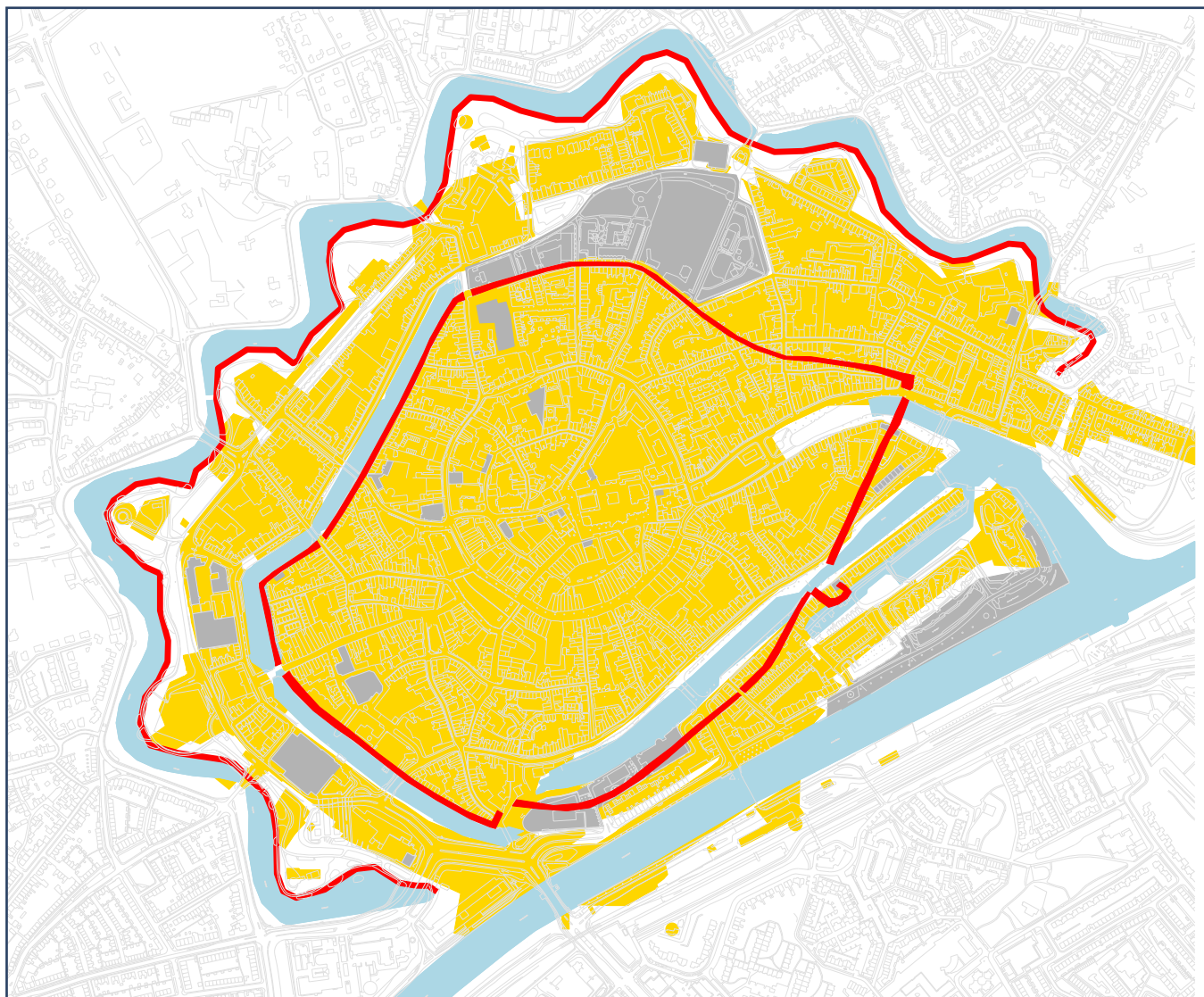

Fig.19 Archeologische beleidsadvieskaart van de binnenstad van Middelburg.

krijgt als er scheepsresten worden aangetroffen bij het bouwrijp maken van buitengebieden die eens water waren;

-Een of meer nog nader te benoemen gemeentelijk onderscheidende onderwerpen.

Naar verwachting zal in de loop van 2009 de bovenstaande lijst van onderwerpen uitgebreid en gedetailleerd worden tot een Walcherse onderzoeksagenda.

Voor de implementatie van het archeologiebeleid hebben de Walcherse gemeenten de Walcherse Archeologische Dienst (WAD) opgericht. Naast deze beleidstaak, voornamelijk in de vorm van advisering, heeft de WAD ook een toetsende en

directievoerende rol bij op Walcherse bodem uitgevoerd onderzoek. Op beperkte schaal voert de WAD ook zelf onderzoek uit.

9.3 Beleidsadvieskaart historische kern Middelburg; selectieverantwoording

In de vorige hoofdstukken is een gedetailleerde archeologische verwachtingskaart voor de kern van Middelburg opgesteld. Hierbij is beschreven op basis van welke criteria de kern van Middelburg ingedeeld kan worden in verschillende verwachtingszones. Op basis van historisch kaartmateriaal zijn inde verwachtingskaart de verschillende zones van eerste uitleg en latere uitbreidingen van de kern aangeduid. Aangezien

deze zones alle een zeer hoge archeologische verwachting vertegenwoordigen is in de beleidsadvieskaart geen onderscheid tussen hen gemaakt.

Binnen het gehele onderzoeksgebied van de binnenstad van Middelburg bestaan er maar weinige zones die uitgeselecteerd kunnen worden op grond van hun lage archeologische verwachting. Het betreffen locaties met gebouwen uit recentere tijden die voorzien zijn van een diepe kelder, locaties waar tot op het onderste archeologische niveau definitief onderzoek heeft plaats gevonden en enkele locaties waar diepgaand water gedempt is. Ook de huidige singels, grachten en binnenhavens, evenals het Kanaal van Walcheren hebben een lage archeologische verwachting.

De bastions en enkele wit gelaten stroken kunnen in de ondergrond nog archeologische sporen en vondsten van ambachtelijke activiteiten bevatten. Zij kunnen dus niet per definitie uitgeselecteerd worden.

De beleidsadvieskaart voor de kern van Middelburg ziet er op basis van bovenstaande selectie niet ingewikkeld uit. Op de kaart wordt onderscheid gemaakt tussen vier verschillende zones:

- *Oranje*: dit zijn zones met een hoge archeologische verwachting. Conform het Walcherse archeologiebeleid geldt hier dat bodemingrepen die dieper gaan dan 40 cm onder maaiveld en bodemingrepen die een groter oppervlak beslaan dan 30 m² moeten in het vroegste stadium van de planvorming worden voorafgegaan door een verkennend archeologisch onderzoek. Op basis van de resultaten van dit verkennend onderzoek dient verdere belangenafweging plaats te vinden.

- *Grijs en lichtblauw*: dit zijn zones met een lage

of geen archeologische verwachting. Voor deze zones geldt dat geplande bodemingrepen, ongeacht hun diepte en oppervlak vrijgesteld zijn van archeologisch onderzoek.

- *Wit*: dit zijn zones met een middelhoge en lage verwachting. Voor deze zones geldt dat per locatie bij eventuele planontwikkeling in overleg met de archeologisch deskundige van de gemeente gekeken moet worden naar de noodzaak van archeologisch onderzoek.

- *Rood*: verloop van oude stadsomwalling. Voor de laatste vestingwerken is de huidige (resterende) contour genomen.

9.4 Implementatie van de beleidsadvieskaart

Op basis van historisch onderzoek en de daaropvolgende archeologische verwachtingskaart is voor de kern van Middelburg nu een beleidsadvieskaart vervaardigd, die meer gedetailleerd is dan de in 2006 bij de Nota Archeologische monumentenzorg Walcheren vastgestelde verwachtings- en beleidsadvieskaart.

De nu meer gedetailleerde beleidsadvieskaart komt in de plaats van de in 2006 vastgestelde kaart en zal vanaf heden gebruikt worden als uitgangspunt bij advisering door de WAD en ten behoeve van archeologische onderdelen van (herzieningen van) bestemmingsplannen. De kaart blijft een levend document. In de toekomst zullen bijvoorbeeld meer delen van de kern van Middelburg onderzocht worden, waardoor zij ook uit de oranje zone van de beleidsadvieskaart uitgesneden zullen kunnen worden.

BELANGRIJK BERICHT!!! Het hier beschreven beleid werd in 2016 geactualiseerd. Voor de laatste richtlijnen verwijzen wij u naar de website van de Walcherse Archeologische Dienst (www.archeologiewalcheren.nl) of de website van de gemeente Middelburg.

10. Conclusie en aanbevelingen

10.1 Beantwoording onderzoeksvragen

De volgende onderzoeksvragen zijn aan het begin van het onderzoek dat tot de verwachtings- en beleidsadvies kaart van de binnenstad van Middelburg moest leiden, opgesteld:

Wat is naar verwachting de omvang, ligging, aard, datering en fasering van de archeologische waarden in de historische kern van Middelburg op basis van historische kaarten?

Er is een verwachtingsmodel geformuleerd voor de aanwezigheid van archeologische waarden behorende bij verschillende bewoningsfasen in de binnenstad van Middelburg. In bovenstaande archeologische verwachtingskaart zijn deze weergegeven. Kort gezegd kunnen resten van een eerste nederzetting rond het Damplein worden verwacht en in de kern van de binnenstad de resten van de ringwalburg. Binnen de middeleeuwse omwalling en langs enkele uitvalswegen kunnen archeologische waarden verwacht worden behorende bij bewoningsfasen uit de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. In de gebieden tussen de middeleeuwse omwalling en de latere vestingwerken kunnen de archeologische resten verwacht worden van bewoningsfasen behorende bij de Nieuwe Tijd. De uitbreiding van de bebouwing door de eeuwen heen is in de verwachtingskaart gefaseerd weergegeven. De aard van de waarden betreft funderingen en constructies behorende bij de bebouwing en sporen en vondsten die behoren bij bewoning en gebruik van de verschillende gebieden.

In welke mate zijn deze waarden verstoord door recente graafwerkzaamheden, waaronder kelders, (paal)funderingen en infrastructurele werkzaamheden?

In het hoofdstuk 6 Verstoringen zijn alle kelders van bouwwerken uit recentere tijden in kaart gebracht. In deze gebieden zullen nauwelijks tot geen archeologische waarden meer aanwezig zijn. Ook de aanleg van het kanaal heeft in de zuidelijke strook

van de binnenstad de archeologische waarden doen verdwijnen.

In welke mate zijn deze waarden verstoord door overblijfselen uit de Tweede Wereldoorlog, waaronder bunkers, schuilkelders en bominslagen?

In hoofdstuk 6 is tevens een overzicht gegeven van de gebieden, die getroffen zijn door de luchtbombardementen van 1940. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat de verstoring van onderliggende archeologische waarden door deze bombardementen beperkt is gebleven.

Welke zones zijn in het verleden al archeologisch onderzocht of vrijgegeven voor archeologisch onderzoek?

In hoofdstuk 7 Archeologie is een overzicht gegeven van verschillende archeologische onderzoeken. Er zijn slechts enkele terreinen definitief onderzocht. Het betreft onder meer het terrein van de Berghuijskazernen aan de Korte Noordstraat, het terrein van het Zeeuws Archief achter het "Van de Perrehuis", langs de Kousteensedijk en enkele onderzoeken binnen de contouren van de ringwalburg.

Kunnen bepaalde zones met specifieke archeologische verwachting worden afgebakend?

In de verwachtingskaart zijn de verschillende verwachtingszones afgebakend. Er wordt onderscheid gemaakt tussen de zone van de vroegmiddeleeuwse ringwalburg inclusief wal en gracht, de zone met middeleeuwse en latere bebouwing binnen de middeleeuwse omwalling inclusief enkele in de Middeleeuwen bebouwde zones langs de uitvalswegen en de zones met bebouwing uit de verschillende eeuwen van de Nieuwe Tijd binnen de vestingwerken die aan het begin van de Nieuwe Tijd zijn aangelegd.

In welke mate draagt straatnamen- en archiefonderzoek bij aan de afbakening van de verwachtingszones?

Uit een in het kader van onderhavige studie globaal uitgevoerd onderzoek naar straatnamen is gebleken dat vele van deze naar alle waarschijnlijkheid verwijzen naar in het verleden uitgeoefende ambachten aan de betreffende straten. Een uitgevoerd straatnamenonderzoek zou te ver voeren voor deze studie, maar zal zeker meegenomen moeten worden in archeologische bureauonderzoek voor afzonderlijke locaties. Diepergaand archiefonderzoek, anders dan het opsporen en raadplegen van archeologische rapportages, waarnemingen en meldingen, is voor deze studie niet uitgevoerd. Het onderzoek heeft tot een bevestiging van de afbakening van de verschillende verwachtingszones geleid.

Welke verwachtingszones vallen binnen welke onderzoeksthema's van de Walcherse onderzoeksagenda en komen verwachtingszones voor, waarbinnen de archeologische waarden op basis van de Walcherse onderzoeksagenda geen of weinig aandacht genieten? Zo ja, welke zones zijn dit?

Vrijwel alle verwachtingszones vertegenwoordigen archeologische waarden die binnen de Walcherse onderzoeksthema's vallen. De resten van de ringwalburg en bijbehorende nederzetting vallen binnen het thema *De ringwalburgen en de bijbehorende nederzettingen*. De middeleeuwse bewoningsresten van Middelburg vallen binnen het onderzoeksthema *De ontwikkelingsgeschiedenis van de Walcherse steden en dorpen in de Middeleeuwen*, terwijl onderzoek naar de archeologische resten behorende bij de stadsuitbreidingen in de Nieuwe Tijd A en deels uit de Nieuwe Tijd B (16e tot met de 18e eeuw) onderdeel zal uitmaken van het thema *Walcheren als belangrijke speler in de kaapvaart, de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en de West Indische Compagnie (WIC)*. Zones die behoren bij de uitbreiding van bewoning en gebruik uit de 19e en 20e eeuw verbergen in de ondergrond archeologische resten die geen onderdeel uitmaken van de onderzoeksthema's. Deze weinige zones zijn echter niet uit de verwachtingkaart en beleidsadvieskaart

gelaten, omdat onderliggende nog resten aanwezig kunnen zijn van de uitoefening van ambachten uit eerdere eeuwen. Een voorbeeld hiervan is het complex van de gasfabriek aan de noordzijde van het Molenwater.

10.2 Aanbevelingen

De als gevolg van onderhavig onderzoek opgestelde verwachtings- en beleidsadvieskaart zal opgenomen worden in de nieuwe Walcherse archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. Deze zal samen met een evaluatie en aanpassing van het Walcherse archeologiebeleid in de eerste helft van 2009 aan de Walcherse gemeenteraden ter vaststelling worden voorgelegd.

In overeenstemming hiermee zal de Walcherse Archeologische Dienst (WAD) de Provincie Zeeland aanbevelen om de begrenzing van het terrein van hoge archeologische waarde, zoals dat nu op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) is afgebakend, aan te passen en uit te breiden tot de contouren, zoals deze worden voorgesteld in bovenstaande, nieuwe beleidsadvieskaart voor de binnenstad van Middelburg. De Provincie Zeeland is de beheerder van de AMK. Daarnaast zal de WAD de provincie aanbevelen om het terrein van de ringwalburg op te waarderen van een hoge archeologische waarde naar een terrein van naar zeer hoge waarde. Beleidstechnisch heeft dit, naar de huidige stand van zaken, geen gevolgen voor de oplegging van archeologische verplichtingen bij geplande ontwikkelingen, waarbij bodemingrepen zijn gemoeid. Daarentegen doet het wel recht aan het zeldzame karakter en de goede conservering van de archeologische resten van de ringwalburg. De terreinen van de ringwalburgen van Domburg en Oost-Souburg genieten al de zeer hoge archeologische waardering. Met het oog op eventuele ontwikkelingen op beleidsvlak in de verdere toekomst kan het daarom geen kwaad om de waarde van dit specifieke terrein in de kern van Middelburg te benadrukken.

Literatuur

- BENNEMA J. & K. VAN DER MEER, 1952: De Bodemkartering van Nederland. Deel 12, Walcheren. Wageningen, Stichting voor Bodemkartering.
- BERENDSEN H.J.A., 2000. Landschappelijk Nederland, Assen.
- DEKKER, J. en K. HEYNING (red.), 2006: De abdij van Middelburg, Utrecht.
- DIJKSTRA, J., S. OSTKAMP en G. WILLIAMS, 2006: Archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige Berghuijskazerne te Middelburg, Amersfoort (ADC-rapport 595).
- DIJKSTRA, J.S. en M.J.A. DE HAAN, 1998: Archeologisch onderzoek achter het "Van de Perrehuis" te Middelburg, Amersfoort (Rapportage archeologisch monumentenzorg 52).
- HEERINGEN, R., VAN, P.A. HENDERIKX en A. MARS (red.), 1995: Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland, Goes/Amersfoort.
- HEERINGEN, R., VAN, H. HENDERIKSE en J.J.B. KUIPERS (red.), 1994: Geld uit de Belt. Archeologisch onderzoek in de bouwput van de gemeentelijke parkeerkelder en het belastingkantoor aan de Kousteensedijk te Middelburg, Vlissingen.
- HENDERIKX, P.A., 2002: Ontstaan en ruimtelijke ontwikkeling van Middelburg (9e–14e eeuw), in P.J. Woltering, W.J.H. Verwers en G.H. Scheepstra (red): Middeleeuwse toestanden. Archeologie, geschiedenis en monumentenzorg, Amersfoort, 241-257.
- HENDERIKX, P.A., 2006: de vroegste geschiedenis en de ruimtelijke ontwikkeling van Middelburg in de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd, met name van de omgeving van de Noordmonster- of Sint-Pieterkerk, in J. Dijkstra, J. Ostkamp en G. Williams: Archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige Berghuijskazerne te Middelburg, Amersfoort (ADC-rapport 595), 13-21.
- KEMPEN, P.A.M.M., VAN, 1998: Middelburg. Opgraving Markt. Rapportage van de archeologische begeleiding van de herinrichtingswerkzaamheden op de Markt, van januari t/m mei 1998, Middelburg.
- KEMPEN, P.A.M.M., VAN, 2004: Markt (Tympaanplein) Middelburg, gemeente Middelburg. Archeologische begeleiding van de eerste fase van de herinrichtingswerkzaamheden, Amsterdam (RAAP-rapport 1070).
- KEMPEN, P.A.M.M., VAN, 2005: Plangebied Markt (Tympaanplein) Middelburg, gemeente Middelburg; archeologische begeleiding van de tweede fase van de herinrichtingswerkzaamheden, Amsterdam (RAAP-rapport 1202).
- KOEMAN, C. en VISSER, J.C., 1992: De stadsplattegronden van Jacob van Deventer, Aalsmeer, Map 7 Nederland Zeeland.
- KUIPERS, J.J.B., H. HENDRIKSE en A. VAN WAARDEN-KOETS 2000: De onderkant van de Markt. De Westmonsterkerk van Middelburg in archeologie en historie, Middelburg.
- Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), Versie 3.1., 2006, Zoetermeer, College voor de Archeologische kwaliteit.
- MULDER, F.J., 2003: De ondergrond van Nederland, Houten/Groningen.
- RUMMELEN, F.F.F.E., VAN, 1997: Toelichting bij de Geologische kaart van Nederland: 1:50.000. Blad Walcheren, Tweede druk, Haarlem, Rijks Geologische Dienst.

- SPITZERS, T., 2005: Archeologische begeleiding Middelburg-Abdij, Middeleeuwse muur-en dierenresten van het "Vuile Pleintje", Den Bosch (BAAC-rapport 04.030).
- SIJNKE, P.W., 1978: Uit de Middelburgse historie, Middelburg.
- SIJNKE P. & VAN GENT T., 2001: Geschiedenis van Middelburg. Geestelijken, regenten en kooplieden. Meer dan 1000 jaar, Middelburg.
- SIJNKE, P. en A. van WAARDEN-KOETS, 1994: Bewogen Jaren: Middelburg in de 20ste Eeuw, Zaltbommel
- S.N., 1987: De plattegrond van Middelburg van Cornelis Goliath, Uitgegeven door het Koninklijk Zeeuwsh Genootschap der Wetenschappen.
- Topografische kaarten en plattegronden van de Hattinga's 1724-1755, Map 10, Kaarten van Walcheren, 1:12.000.
- TRIMPE BURGER, J.A., 1983: Het bewaren waard: Oudheidkundig onderzoek in de bouwput voor de uitbreiding van het Provinciehuis, hoek Koorkerkhof-Korte Giststraat, Middelburg 1981, Middelburg.
- UFKES, A., 2006: Een archeologisch onderzoek in de vroegmiddeleeuwse ringwalburg op het Abdijsplein te Middelburg, gemeente Middelburg (Z.), Groningen (ARC-publicaties 119).
- VOS, P.C. en R.M. VAN HEERINGEN, 1997: Holocene Geology and Occupation of the Province of Zeeland, in: M.M. Fischer (red.), Holocene Evolution of Zeeland (SW Netherlands), Haarlem (Mededelingen Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO 59)
- WAARDEN-KOETS, A., VAN, 2001: Memo. Historisch onderzoek locatie Onder den Toren en scholencomplex Bachtensteene Middelburg, Zeeuws Archief, Middelburg.
- WILGEN, R.L., VAN, 2004: Archeologische begeleiding riooltracé Kerspelstraat, Middelburg, Heinenoord (SOB-Research-rapport).

